

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความเชื่อพญานาคที่มีอิทธิพลต่อพิธีกรรม ของชาวอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

๔.๑ บทนำ

หลังจากที่เราได้ศึกษาเกี่ยวกับบริบทของความเชื่อ รวมถึงความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคายแล้ว ประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาว่าความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นมีอิทธิพลหรือมีผลต่อการประกอบพิธีกรรมของชาวอำเภอโพนพิสัยอย่างไร โดยเฉพาะความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพญานาค เช่น ความเชื่อต่อบั้งไฟพญานาค ความเชื่อต่อการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาพญานาคว่าโดยสารถะแล้วพิธีกรรมดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องพญานาคอย่างไร โดยมีรายละเอียดที่จะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๔.๒ ความเชื่อพญานาคที่มีอิทธิพลต่อพิธีกรรมของชาวอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาวิเคราะห์ก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพญานาคที่มีอิทธิพลต่อพิธีกรรมของชาวอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ วิเคราะห์ความเชื่อพญานาคของชาวอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

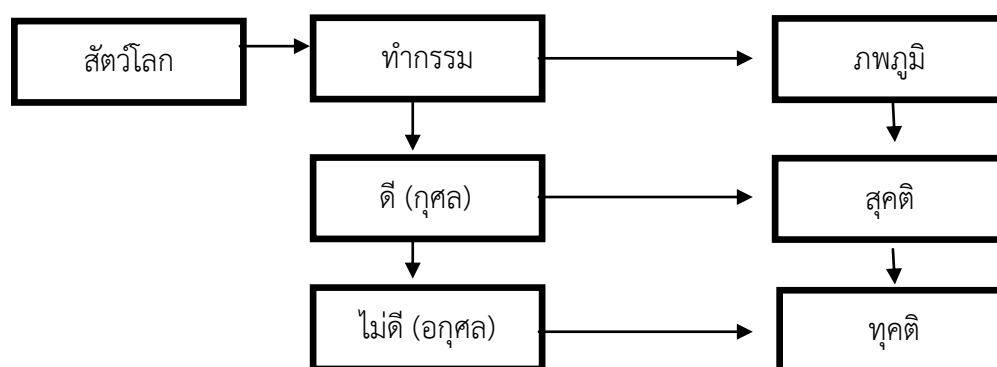
สำหรับชาวอำเภอโพนพิสัยนั้นถือว่าเป็นผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องพญานาคเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ที่มีเหตุการณ์เกี่ยวกับพญานาคหลายเหตุการณ์ เช่น รอยพญานาค บั้งไฟพญานาค เป็นต้น เมื่อมีความเชื่ออย่างนี้ทำให้ชาวอำเภอโพนพิสัยมีการแสดงออกที่เกี่ยวกับพญานาคหลายประการ โดยความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยที่มีต่อพญานาคนั้นก็ดังต่อไปนี้

(๑) **เชื่อว่าพญานาคมีอยู่จริง** สำหรับประเด็นนี้หลังจากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์หรือรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ แล้วก็พบว่าความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยประการหนึ่งก็คือความเชื่อที่ว่า “พญานาคมีจริง” โดยมีการให้เหตุผลประกอบความเชื่อของตนเองดังต่อไปนี้

ก. **เชื่อว่าพญานาคคือสัตว์โลกชนิดหนึ่ง** จัดเป็นอมมนุษย์แต่ไม่ใช่สุริยกายเป็นสัตว์ครึ่งสัตว์ครึ่งเทพ เพราะมีอิทธิฤทธิ์และวิมานเหมือนกับเทวดา เมื่อเชื่อว่าเป็นสัตว์โลกแล้วชาวอำเภอโพนพิสัยก็ให้เหตุผลว่า (๑) ถ้ามุ่งอธิบายว่า พญานาค คือ งู หรือนู่นั่นเองคือนาคประเภทหนึ่งในกรณีนี้เราก็สามารถตอบได้เลยว่า พญานาคมีอยู่จริงอย่างแน่นอน เพราะงูถือว่าเป็นสัตว์เลื้อยคลานที่มีชีวิตอยู่จริง ซึ่งตามหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่า งูคือนาคที่เกิดจากฟองไข่ประเภทอณูหะ และชลภาพุชะคือเกิดในครรภ์^๑ และเป็นสัตว์ที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ และในความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยก็เชื่อเช่นนั้นว่า งูเป็นสัตว์ที่มีอยู่จริง และเป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยบ้านเชียงเมื่อ ๔,๐๐๐ ปีที่แล้ว หากมุ่งอธิบายตามแนวทางนี้ พญานาคหรืองูก็มีอยู่จริง (๒) ถ้ายอมรับตามหลักความเชื่อของพระพุทธศาสนาคือ (๑) เชื่อกรรม (๒) เชื่อผลของกรรม (๓) เชื่อการตรัสรู้ของ

^๑ สัมภาษณ์ คุณตาโกเมน โปตะวัฒน์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

พระพุทธเจ้า^๒ ในกรณีนี้โดยเฉพาะหากเราเชื่อในศักยภาพของความเป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสรู้และทรงเป็นสัพพัญญู หมายถึง ผู้รู้สรรพสิ่ง ดังนั้น คำสอนที่พระองค์ทรงสอนไว้ทุกอย่างก็ควรจะต้องเป็นเรื่องจริง เช่น ทรงเป็นผู้ให้การยืนยันด้วยพระองค์เองว่า เทวดา พรหม มาร ครุฑ ยักษ์ นาค ทั้งหลายนี้อยู่จริง^๓ มนุษย์เองก็เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย (เพื่อนร่วมโลก) ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น^๔ และหลายต่อหลายครั้งที่ทรงบรรยายถึงภพภูมิของสัตว์โลกเหล่านี้โดยละเอียด ซึ่งพยานาคในทัศนะของชาวอำเภอโพธารนย์ก็ถือว่าเป็นพยานาคที่มีภพภูมิเช่นเดียวกับพยานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนั้น หากเชื่อในการตรัสรู้ และคำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงยอมรับและยืนยันถึงความมีอยู่ของพยานาคแล้ว จึงไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะไม่เชื่อว่า พยานาคไม่มีอยู่จริง (๓) ถ้าหากเราพิจารณาในเรื่องกรรม และการให้ผลของกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่า กรรมคือเจตนา^๕ และกรรมเป็นเครื่องแบ่งหรือจำแนกสัตว์ให้แตกต่างกัน^๖ ดังนั้น สัตว์โลกทั้งหลายจึงมีกำเนิดที่แตกต่างกัน พยานาคก็เป็นหนึ่งในกำเนิดที่แตกต่าง หรือเป็นเผ่าพันธุ์หนึ่งของบรรดาเผ่าพันธุ์ทั้งหลายของสัตว์โลก และนอกจากนั้นเราจะพบว่าแนวคิดเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับวิบากหรือการให้ผล กล่าวคือ (๑) เมื่อสัตว์ทำกรรมประเภทใด คือไม่ว่าดีหรือชั่วกรรมนั้นย่อมมีผลก่อให้เกิดหรือนำไปเกิดในภพภูมิและภพภูมิก็คือ สถานที่รองรับกรรม ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๔ แสดงความสัมพันธ์ของกรรมกับภพภูมิของสัตว์

^๒ “บุคคลใดเพียงความเชื่อเพียงความรักในเรา บุคคลนั้นทั้งหมดเป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า”, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๘/๒๓๐. ชาวพุทธเราเชื่อในพระพุทธเจ้า และสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ เราถือว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่องถูกต้อง เพราะพระพุทธเจ้าสอนแต่เรื่องถูกต้องให้เราเข้าใจ ให้เรานำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งถ้าเราเข้าใจเราก็จะสามารถรู้ได้ด้วยตัวเอง”, ปัญญานันทภิกขุ, ธรรมะสำหรับคนดี ปีปัญญานันทะ มงคลแห่งชีวิต ความคิดที่ถูกต้องเกี่ยวกับทุกข์ - ยาม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๕.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๔.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓-๑๖๔.

^๕ อ.ม.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๓๔๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๓๔๙-๓๕๗.

^๖ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๓๔๙-๓๕๗.

จากภาพจะเห็นว่า กรรมกับการให้ผลของกรรมจะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน โดยการให้ผลแห่งกรรมในชาติหน้าก็คือภพภูมิซึ่งพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งภพภูมิไว้ถึง ๓๑ ภูมิใน ๓๑ ภูมินี้ก็จะแบ่งความหยาบ-ละเอียดต่างกันไปเพราะเหตุคือกรรมที่กระทำไว้ โดยพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรับรองว่า ภพภูมิที่เป็นที่ไปของสัตว์มีอยู่จริงว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน^๗ ภพก่อน กำเนิดก่อน^๘ ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์สมათานในกุศลธรรม^๙ สมათานมั่นคงในกายสุจริต (ประพฤติดชอบด้วยกาย) ในวจีสุจริต (ประพฤติดชอบด้วยวาจา) ในมโนสุจริต (ประพฤติดชอบด้วยใจ) ในการจำแนกทาน ในการสมათานศีล ในการรักษาอุโบสถ ในความเกื้อกูลมารดาในความเกื้อกูลบิดา ในความเกื้อกูลสมณะ ในความเกื้อกูลพราหมณ์ ในความประพฤติดอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลและในกุศลธรรมอันยิ่ง^{๑๐} อื่นๆ อีกเพราะตถาคตได้ทำ สังสม พอกพูนกรรมนั้น ทำกรรมนั้นให้ไพบูรณ์แล้ว หลังจากตายแล้ว ตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ครอบงำเทพเหล่าอื่นในเทวโลกนั้นด้วยฐานะ ๑๐ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โผฏฐัพพะทิพย์ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ จึงได้ลักษณะมหาบุรุษนี้ คือ มีฝ่าพระบาทราบเสมอกันขณะเหยียบลงพื้นฝ่าพระบาทราบเสมอกัน ยกฝ่าพระบาทขึ้นก็ยังเสมอกัน ขณะจกดฝ่าพระบาทลงทุกส่วนก็แตะพื้นพร้อมกัน^{๑๑}

ดังนั้น หากนำกรณีพยานาคทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและในทัศนะของชาวอำเภอโพธารณมาพิจารณาก็จะพบว่า เมื่อมนุษย์ทำกรรมดีหรือชั่วตามมูลเหตุที่จะได้เกิดเป็นพยานาคในกำเนิด ๔ ของนาค^{๑๒} จึงก่อให้เกิดภพภูมิมารองรับ (ทั้งหยาบและละเอียด) โดยภพภูมิดังกล่าวเป็นสิ่งที่อยู่จริง ตามหลักฐานการยืนยันของพระพุทธองค์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น หากพิจารณาตามนัยนี้ ก็จะพบว่า พยานาคจะต้องมีอยู่จริงอย่างแน่นอน เพราะหากเราไม่เชื่อว่าพยานาคมีอยู่จริงก็ต้องไม่เชื่อว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ (๑) ภพภูมิของสัตว์ (๒) กฎแห่งกรรมของสัตว์ (๓) คติเรื่องโลกนี้โลกหน้า (๔) เรื่องบุญบาป และการให้ผลบุญบาปของสัตว์โลก เป็นเรื่องที่ไม่อยู่จริงตามไปด้วย ซึ่งหากเราปฏิเสธกรณีใดกรณีหนึ่งก็เท่ากับว่าเราได้เปลี่ยนความคิดจากกรอบความคิดของพระพุทธศาสนา และกำลังจะพัฒนาความคิดของตนให้เป็นความคิดแบบอุกฉเหททิฎฐิ คือ เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดมาจากการรวมตัวกันของวัตถุธาตุ เมื่อตายไปแล้วก็สูญไม่มีอะไรเหลือ ไม่มีบุญไม่มีบาป ไม่มีพ่อแม่ผู้มี

^๗ ชาติก่อน ภพก่อน หมายถึง ชาติที่เคยเกิดมาก่อน ที.ปา.อ. (บาลี) ๒๐๑/๑๐๘.

^๘ กำเนิดก่อน หมายถึง ที่อยู่อาศัยในชาติก่อน ที.ปา.อ. (บาลี) ๒๐๑/๑๐๘.

^๙ กุศลธรรม หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ที.ปา.อ. (บาลี) ๒๐๑/๑๐๙.

^{๑๐} กุศลธรรมอันยิ่ง มีความหมายต่อไปนี้ คือ (๑) กามาวจรกุศล (๒) รูปาวจรกุศล (๓) อรูปาวจรกุศล (๔) สาวกบารมีญาณ (๕) ปัจเจกโพธิญาณ (๖) สัพพัญญุตญาณ ในที่นี้หมายถึงสัพพัญญุตญาณ, ที.ปา.อ. (บาลี) ๒๐๑/๑๑๐.

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓-๑๖๔.

^{๑๒} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๔๒/๓๕๐-๓๕๗.

พระคุณ ไม่มีภพอื่นหรือโลกหน้าเพราะตายแล้วก็สูญสิ้นไปเท่านั้น^{๑๓} เมื่อเป็นเช่นนั้น เราก็จะมีพื้นฐานความคิดไม่แตกต่างอะไรจากความคิดของครูทั้ง ๖ เลย^{๑๔}

ข. เชื่อว่าพญานาคอยู่ในภพภูมิใดภพภูมิหนึ่งในจักรวาลนี้ ในศาสนาพุทธศาสนา (ยกเว้นศาสนาประเภทอู่อเททิฏฐิคือเห็นว่าสรรพสิ่งไม่มีเป็นสภาวะธาตุ) จะมีความเชื่อเรื่องหนึ่งเหมือนกันคือ เรื่องภพภูมิและจักรวาลที่เป็นที่รวมของภพภูมิต่างๆ เหตุที่มีความเชื่อเรื่องภพภูมิเนื่องจากว่า ภพภูมิเหล่านี้จะเป็นสถานที่ในการรับรองผลการกระทำ บุญ บาป หรือชั่วดีของมนุษย์ในโลกหรือสัตว์ในจักรวาลนี้ บางศาสนาเชื่อว่า พระเจ้าอยู่เหนือจักรวาล และเป็นผู้สร้างในฐานะที่จักรวาลเป็นระบบมีระเบียบที่จัดวางไว้ชัดแสดงว่า พระเจ้ามีอยู่^{๑๕} แต่ในขณะที่เดียวกันพระเจาก็ใช้จักรวาลนั่นเองเป็นสถานที่รองรับวิญญาณหรือผลกรรมของมนุษย์ในโลก บางศาสนาก็เชื่อว่าจักรวาลที่แบ่งเป็นภพภูมิ มีนรก สวรรค์ เป็นการแบ่งเพื่อให้มนุษย์ก็เชื่อว่า จักรวาลที่แบ่งเป็นภพภูมิ มีนรก สวรรค์นั้นเป็นการแบ่งเพื่อให้มนุษย์ที่ทำบุญ บาป ได้ใช้ไปใช้กรรมไม่เกี่ยวกับบัญชาของพระเจ้าหรือไม่เกี่ยวกับอำนาจพิเศษของพระเจ้า การมีภพภูมิล้วนมีเหตุปัจจัยและความเป็นระเบียบของจักรวาลเกิดมาโดยธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติตามเหตุปัจจัยนั้น แต่อย่างไรก็ตามเมื่อว่ากันถึงที่สุดจักรวาลดังกล่าวก็ใช้เป็นสถานที่รองรับวิญญาณมนุษย์ที่ได้ทำดี ทำชั่วในโลกมนุษย์แล้วนั่นเอง^{๑๖}

กล่าวเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งเชื่อในเรื่องจักรวาลและเห็นว่าจักรวาลนี้มีภพภูมิที่อยู่ของสรรพสัตว์ทั้งหลายรวมทั้งหมด ๓๑ ภพภูมิ ที่แตกต่างกันไปดังที่ได้อธิบายไว้แล้วโดยหนึ่งในภพภูมิดังกล่าวพระพุทธศาสนาก็ระบุไว้ชัดว่า มีภพภูมิของพญานาคอยู่ และพญานาคก็มีอยู่จริงแต่เป็นการมีอยู่จริงที่ไม่อาจจะพิสูจน์ได้ทางรูปธรรมหรือทางกายภาพ แต่จะพิสูจน์ได้ทางประสบการณ์ทางจิตคือการปฏิบัติธรรมก่อให้เกิดสมาธิและการภาวนาเท่านั้น ซึ่งข้อมูลหลักฐานในเชิงจักรวาลวิทยาเชิงพุทธก็ยอมรับว่า พญานาคมีอยู่จริง

ค. เชื่อว่าพญานาคมีอยู่จริงเพราะอ้างจากประสบการณ์ของพระผู้ปฏิบัติ กรณีประสบการณ์ศาสนาที่มาจากสมาธิ ได้แก่ ประสบการณ์ทางด้านสมาธิของบรรดาพระเถระฝ่ายวิปัสสนาธุระของชาวอำเภอโพธิ์ชัย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ได้แก่ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ซึ่งท่านได้เล่าว่า ท่านเคยเทศนาสั่งสอนพญานาคอยู่เรื่อยๆ ในทางสมาธิ เพราะพญานาคโดยมากเป็นผู้มีอุปนิสัยใคร่ฟังธรรมจากผู้ทรงศีล^{๑๗} หรือกรณีหลวงปู่ชอบ ฐานสโม ท่านได้เล่าว่า พญานาคได้แปลงกายเป็นมนุษย์มารับท่านข้ามฝั่งโขง^{๑๘} และแปลงกายมาใส่บาตรให้ท่านทุกเช้า^{๑๙} หลวงปู่คำ

^{๑๓} ลักษณะของแนวคิดแบบอู่อเททิฏฐิมิดังนี้ “ท่านผู้เจริญ อตตานิมีรูปมาจากมหาภูตรูป ๔ เกิดจากบิดา มารดา หลังจากตายแล้ว อตตาย่อมขาดสูญพินาศ ไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นอัตตานิจึงขาดสูญเด็ดขาด”, ที.สี. (ไทย) ๙/๘๕/๑๒๐. ซึ่งความคิดแบบนี้เป็นความคิดของท่านอชิตเกสสัมพล, ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖.

^{๑๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๔-๑๘๐/๕๓-๖๐.

^{๑๕} นายแพทย์สุวัฒน์ จันทระจัน, **ปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๒.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายเจริญ ชุนันท์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๗} อุดม เขยกิจวงศ์, **ศรัทธาของพญานาค**, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิปัญญาไทย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕-๘๖.

^{๑๘} นรเศรษฐ์ (นางแฝง), **พญานาคมีจริง?**, (กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๙-๓๕.

^{๑๙} สุพรรณ ก้อนคำ, **ปาฏิหาริย์พญานาค**, (กรุงเทพมหานคร : Think Beyond, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

โฆสปญโญ ได้เล่าว่า ได้นั่งสมาธิไปภพพญานาคและได้เห็นพญานาคทั้ง ๕ องค์ ที่อยู่รักษาพระธาตุมหาชัยตามคำสั่งของพญานาคในแม่น้ำมูล^{๒๐} หรือหลวงปู่ขาว อนาลโย ท่านได้เล่าว่าวันหนึ่งท่านได้นั่งสมาธิและได้พบธิดาพญานาคคนหนึ่งยืนอยู่ก่อนหินร้องเพลงธรรมะให้ฟัง^{๒๑} หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ได้นั่งสมาธิที่ถ้ำเชียงดาวได้พบกับพญานาคผู้เป็นมัจฉาทิฎฐิ^{๒๒} เป็นต้น หรือหากจะย้อนกลับไปสู่ตำนานเก่าแก่ เช่น ตำนานอุรังคธาตุนิทานก็จะพบว่า มีพระอรหันต์ ๒ รูป คือพระมหาสัชชตี และพระมหาพุทธวงศาได้สอนให้บุริจันอ้วยล้วยบูชาพญานาค โดยท่านได้ชี้ให้บุริจันเห็นว่าเมื่อทำการบูชาพญานาคแล้วพญานาคจะมาช่วยให้ได้เป็นกษัตริย์ ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าพระอรหันต์ทั้ง ๒ รูปเป็นผู้มีญาณรู้เรื่องพญานาคเป็นอย่างดี จึงได้แนะนำบุริจันเช่นนั้น^{๒๓} เมื่อมีตำนานดังกล่าวหรือเรื่องราวของพระเถระที่มีประสบการณ์ดังกล่าวชาวบ้านในเขตอำเภอโพธิ์ชัยนี้ก็จะมีความเชื่อมากขึ้น^{๒๔}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า พระอรหันต์ (ในตำนาน) และพระเถระสายวิปัสสนาหลายรูปในปัจจุบัน ซึ่งล้วนเป็นพระเถระที่ทรงธรรมทรงวินัย ได้ยืนยันว่าท่านได้พบกับพญานาคทางนิมิต ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า คำพูดของพระอรหันต์ก็ดี ของพระเถระฝ่ายวิปัสสนาก็ดีที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น คงไม่ใช่คำพูดเหลวไหลหรือโกหก เมื่อเราเชื่อมั่นในคำสอนของท่านเช่นนั้น จึงเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะยืนยันว่า พญานาคมีอยู่จริงจากการพบเห็นทางสมาธิด้วยตัวท่านเองจึงไม่มีเหตุผลใดที่เราจะปฏิเสธว่าพญานาคไม่มีจริง

ง. เชื่อว่าพญานาคมีจริงจากการมาเข้าฝันแล้วสิ่งที่ฝันเป็นจริง ซึ่งกรณีนี้ก็ได้แก่

(๑) กรณีของพระอธิการบุญกว้าง ปภสฺสโร (ปัจจุบันนายบุญกว้าง ภักดีปัญญา) อดีตเจ้าอาวาสวัดไทยในเขตอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย ท่านได้เล่าให้ฟังว่า ได้ฝันเห็นพญานาคในรูปร่างคนผิวสีดามีเครื่องสังวาลแบบกษัตริย์มาหาและบอกว่าท่านกับเขาเคยร่วมกันสร้างวัดไทยหรือสร้างหลวงพ่อใหญ่ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของวัดไทยเมื่อในอดีตชาติโดยสร้างหลวงพ่อใหญ่ให้หันหน้าไปแม่น้ำโขงเพื่อให้บรรดาพญานาคทั้งหลายได้เคารพสักการบูชา ท่านก็บอกว่ายังทำไม่ได้เพราะพึ่งบวชและกึ่งพึ่งมาเป็นเจ้าอาวาสวัดใหม่ๆ เงินทองก็ไม่มีจะหาทุนรอนจากไหนมาสร้าง ฝ่ายพญานาคก็บอกว่าไม่เป็นไรจะช่วยทุกอย่าง ซึ่งในครั้งแรกท่านไม่ยอมทำเพราะไม่เชื่อความฝัน ต่อมาชายคนดังกล่าวก็มาเข้าฝันอีกเพื่อทวงสัญญา ซึ่งท่านก็บอกว่า ยังก่อนยังไม่มียังเงิน พอหายไปสักพักคราวนี้ท่านก็เกิดล้มป่วยแบบไม่มีสาเหตุ ซึ่งตอนอยู่ที่โรงพยาบาลของท่านได้อธิษฐานว่า ถ้าจะให้สร้างจริงๆ ก็จะทำให้แต่ต้องให้หายจากอาการเจ็บป่วยนี้ก่อน ก็ปรากฏว่าอาการป่วยนั้นหายไปเป็นปลิดทิ้ง พอท่านกลับมาถึงวัดก็เริ่มโครงการสร้างพระหลวงพ่อใหญ่ทันที ปรากฏว่าพอเริ่มงานวันแรกก็มีคนมาบริจาคร่วม ๒ หมื่นและเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนแล้วเสร็จโครงการ สรุปรยอดโครงการวัดใช้เงินไปทั้งหมด เกือบ ๑๗ ล้าน

^{๒๐} ภัทรกานต์ กัมทอง (ใจ), พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย, เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทรกานต์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๔.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐.

^{๒๒} ภัทรกานต์ กัมทอง (ใจ), พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย, เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทรกานต์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๕-๑๑๐.

^{๒๓} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑-๑๐๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายเกษม ศรีกุลวงศ์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

ภายใน ๕ ปี สามารถสร้างถาวรวัตถุคือ หลวงพ่อพระใหญ่ พญานาค พร้อมประตูเมืองและถ้ำพญานาคได้ตามที่ปรากฏในความฝัน พร้อมทั้งศาลาการเปรียญและกุฏิรวมถึงเสนาสนะอื่นๆ อีกมากมาย^{๒๕}

จากกรณีของพระอธิการบุญกว้าง ปกสฺสโร เจ้าอาวาสวัดไทย (ปัจจุบันนายบุญกว้าง ภัคตีปัญญา) จะพบว่า ประสบการณ์ทางศาสนาในรูปของความฝันนั้นได้เป็นเหตุผลทำให้ท่านสามารถสร้างถาวรวัตถุเกิดขึ้นในวัดได้สำเร็จตามเจตนารมณ์และจากการอุปถัมภ์ของพญานาค ซึ่งกรณีนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า พญานาคมียุ่จริงด้วยเหตุผลที่ว่า (๑) ผู้ที่ฝันคือ พระอธิการบุญกว้าง ปกสฺสโร (ปัจจุบันนายบุญกว้าง ภัคตีปัญญา) ไม่ได้เชื่อเรื่องพญานาคมาก่อน เป็นเหตุให้เจออุปสรรคต่อมาเมื่อท่านเชื่อและทำตามคำรับรองของพญานาคแล้วท่านก็สามารถดำเนินการก่อสร้างได้จนสำเร็จ ด้วยทุนทรัพย์ที่ไม่รู้ว่าจะมาได้อย่างไร และมาจากแหล่งไหน เพราะมีที่มาโดยที่ท่านเองไม่ได้ตั้งตัว (๒) เกิดผลจากความฝันคือ เสนาสนะภายในวัดสร้างเสร็จอันเป็นผลเนื่องจากความฝัน และคำรับรองของพญานาคตนนั้น ในกรณีนี้ถ้าหาก (๑) พระอธิการบุญกว้าง ปกสฺสโร (ปัจจุบันนายบุญกว้าง ภัคตีปัญญา) ไม่ฝัน (๒) พญานาคไม่มี ก็จะทำให้เสนาสนะที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ไม่อาจจะเกิดขึ้นหรือมีขึ้นได้ แต่ที่เกิดขึ้นและมีขึ้นได้เพราะมาจากอำนาจของพญานาค ดังนั้น ท่านจึงสรุปว่าพญานาคมียุ่จริง^{๒๖}

(๒) เชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ทำบั้งไฟพญานาค

สำหรับ“บั้งไฟพญานาค” เดิมทีชาวบ้านเรียกว่าบั้งไฟผีเป็นปรากฏการณ์ของการเกิดลูกไฟสีชมพูอมแดงพุ่งขึ้นจากกลางลำน้ำโขง โดยลูกไฟนั้นไม่มีควัน ไม่มีกลิ่น ไม่มีเสียง พุ่งสูงประมาณ ๒๐-๓๐ เมตร แล้วหายไปโดยไม่มีการไค้งกลับมา เช่น บั้งไฟทั่วไป ขนาดของลูกไฟมีตั้งแต่ขนาดหัวแม่มือ กระทั่งขนาดเท่าฟองไข่ไก่ เกิดขึ้นเป็นจำนวนไม่แน่นอน ตั้งแต่ ๖ โมงเย็นจนถึง ๒-๓ ทุ่ม สถานที่มักเป็นลำน้ำโขง ในท้องที่อำเภอโพธิ์ชัย จะเกิดขึ้นในเขตตั้งแต่ท่าน้ำวัดหลวง ตำบลวัดหลวง เรื่อยไปจนถึงเขตบ้านน้ำเป อำเภอรัตนวาปี แต่ก่อนจะเห็นเกิดขึ้นเฉพาะ ท่าน้ำวัดหลวง วัดจุมพล วัดไทย และท่าน้ำวัดจอมนาง อำเภอโพธิ์ชัย แต่ทุกวันนี้จะเห็นเกิดที่บ้านน้ำเป บ้านท่าม่วง ตาลชุม อำเภอปากคาด อำเภอสังคม อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอบึงกาฬ (ปัจจุบันเป็นจังหวัดบึงกาฬ) และบริเวณอื่นๆ บ้าง เช่น ตามห้วยหนองที่อยู่ใกล้แม่น้ำโขง วันเวลาที่เกิดบั้งไฟพญานาคจะเป็นปรากฏการณ์ที่แน่นอน คือตรงกับวันออกพรรษา วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ถ้าปีใดมี ๘ สองหน ปรากฏการณ์นี้จะเกิดขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งตรงกับวันออกพรรษาของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว^{๒๗}

สำหรับความเชื่อนั้นชาวบ้านเชื่อกันมีสาเหตุมาจากการที่พญานาคได้จุดบั้งไฟบูชาพระพุทธเจ้าในวันเปิดโลกคือ วันที่พระพุทธองค์ได้เสด็จลงมาจากสวรรค์ ภายหลังจากที่ทรงเสด็จขึ้นไปจำพรรษาอยู่ที่สวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อไปแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์โปรดพุทธมารดา ในวันนั้นทรงเปิดโลกทั้ง ๓ คือ สวรรค์ นรก และมนุษย์ ให้สามารถมองเห็นกันและกันได้ เมื่อเป็นเช่นนี้เหล่าพญานาค

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายบุญกว้าง ภัคตีปัญญา, อดีตพระอธิการบุญกว้าง ปกสฺสโร เจ้าอาวาสวัดไทย อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายทองมูล ภูวนนท์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายกรชัย พรหมประกาย, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

ในแม่น้ำโขงจึงได้ใช้ฤทธิ์จุดบั้งไฟมาเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธองค์^{๒๘} แต่ฝ่ายนักวิทยาศาสตร์ โดยนายแพทย์มนัส กนกศิลป์ ได้อธิบายว่า ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติคือเกิดจากก๊าซมีเทน ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น พุ่งในวันที่โลกหมุนมาตรงกันของพระอาทิตย์ พระจันทร์ ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑^{๒๙} หรือมีอีกท่านหนึ่ง คือ ดร.มนตรี บุญเสนอ กลับเสนอแย้งว่าบั้งไฟพญานาคเกิดมาจากการกระทำของมนุษย์ไม่ใช่พญานาค แต่ไม่ว่าฝ่ายศาสนา ความเชื่อทั้งฝ่ายพุทธและคฤหัสถ์ทั่วไป หรือฝ่ายนักวิทยาศาสตร์จะตีความหรือหาเหตุผลมาอธิบายอย่างไร ประเด็นเรื่องบั้งไฟพญานาคก็ถือว่าเป็นเรื่องที่เข้ากันได้กับความเชื่อของคนในท้องถิ่นที่มีต่อพญานาคและพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นเช่นนี้จึงยังเป็นการตอกย้ำถึง “ความมีอยู่จริง” ของพญานาคตามความเชื่อของคนมากขึ้น

(๓) เชื่อว่ารอยพญานาคเกิดจากพญานาคจริงๆ

สำหรับชาวอำเภอโพนพิสัย นอกจากจะมีความเชื่อว่านาคมีฤทธิ์ทำบั้งไฟบูชาพระพุทธองค์ในวันออกพรรษาแล้ว ก็ยังมีความเชื่อว่าพญานาคมีฤทธิ์แสดงรอยเลื้อยให้ปรากฏในสถานที่ต่างๆ ได้ ซึ่งกรณีรอยพญานาคนั้นถือว่าเป็นเหตุการณ์ประหลาดที่เป็นที่เล่าขานกันของชาวอำเภอโพนพิสัยในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา^{๓๐} โดยปรากฏการณ์ “รอยพญานาค” ถือว่าเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่มักจะปรากฏขึ้นพร้อมๆ กับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคซึ่งทำให้ชาวอำเภอโพนพิสัย เกิดความตื่นเต้นและมีการวิพากษ์วิจารณ์กันไปต่างๆ นานา และที่สำคัญก็มีความเชื่อต่อปรากฏการณ์รอยพญานาคที่ปรากฏบนกระโปรงรถ หลังคารถ หรือหาดทราย พื้นบ้าน หรือแม้แต่ห้องพระ หรือกระจกตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งชาวอำเภอโพนพิสัยเชื่อว่ารอยที่เกิดขึ้นมาจากฤทธิ์ของพญานาคที่ทำให้ปรากฏเป็นรูปไว้^{๓๑}

สำหรับรอยประหลาดหรือที่เรียกกันว่า “รอยพญานาค” จะมีลักษณะของรอยที่แตกต่างกัน คือรอยเลื้อยยาว หรือรอยเลื้อยมีขนาดเล็ก กลาง และใหญ่ที่แตกต่างกัน แล้วแต่พื้นที่ซึ่งรอยประหลาดจะปรากฏในหลายกรณี เช่น รอยประหลาดบนรถสองสามล้อขายผลไม้ที่อำเภอโพนพิสัย^{๓๒} รอยประหลาดที่หาดทรายหน้าวัดห้วยโคก^{๓๓} รอยประหลาดที่โรงแรมไทยลาวริเวอร์ไซด์ จังหวัดหนองคาย^{๓๔} รอยประหลาดที่บ้านคำโป่งเป้ง ต.คำยบหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

^{๒๘} โกเมน โปตะวัฒน์, บั้งไฟพญานาค ปรากฏการณ์มหัศจรรย์, (หนองคาย : เอกสารเย็บเล่ม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๒๙} ฤทธิฐานันท์เสนอโดยนายแพทย์มนัส กนกศิลป์ ดู พนิดา ผดุงวิเชียร, “ไขปริศนาบั้งไฟพญานาค”, ART&CULTURE, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๔ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘) : ๗๗:๘๐.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางปติตตา ทองพรม, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๓๑} ทรงสมัย สุทธิธรรม, พญานาคมหัศจรรย์ลุ่มน้ำโขงและปรากฏการณ์ผีจ้างหนังคำชะโนด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทพาย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๕.

^{๓๒} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “รอยพญานาคหน้าวัดริมฝั่งโขง”, ข่าวสด, (๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๔), แหล่งที่มา : <http://tamroiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=46> [๒๙ พ.ย.๒๕๕๙].

^{๓๓} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “รอยพญานาคที่โรงแรมไทยลาวริเวอร์ไซด์ จังหวัดหนองคาย”, ผู้จัดการ, (๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๘), แหล่งที่มา : <http://tamroiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=46>.

ปรากฏบริเวณกันสรว่ายน้ำปรากฏเป็นรอยคดเคี้ยวไปมายาวประมาณ ๕ นิ้ว^{๓๔} รอยพญานาคที่บ้านคุณนรรัตน์ สุทธิจรรยา หลังสนามกีฬาจังหวัดหนองคาย ปรากฏเป็นรอยประหลาดบนหลังคารถคล้ายรอยพญานาคคดเคี้ยวไปมา^{๓๕} รอยประหลาดที่ อบต.โพนแพง จังหวัดหนองคาย ปรากฏเป็นรอยที่มีลายของสัตว์เลื้อยคลานชัดเจนอยู่บนตัวรถเก๋งของนายสมชาย ฉันทโชคดี^{๓๖}

รอยประหลาดที่จังหวัดหนองคาย ปรากฏที่ฝากระโปรงรถยนต์ที่บ้านเลขที่ ๕๙๒/๑๗ ซอยมีชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายมีลักษณะเป็นรอยเลื้อยของสัตว์เลื้อยคลาน^{๓๗} หรือรอยประหลาดที่วัดพารามสี จังหวัดอุดรธานี ที่ปรากฏรอยสัจจของสัตว์เลื้อยคลานขนาดใหญ่กว้างประมาณเกือบพุทธบริเวณหน้าศาลาการเปรียญชาวบ้านและพระเชื่อว่าเป็นรอยพญานาค^{๓๘} นอกจากนี้ยังมีรอยประหลาดเช่นเดียวกันนี้ที่วัดจันทร์ประสิทธิ์ ตำบลหนองบัวใต้ อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู^{๓๙} และรอยประหลาดที่ศาลาการเปรียญวัดสิริสุขโข เมืองคำชะโนด^{๔๐} ซึ่งรอยต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงนั้นชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นรอยพญานาค สำหรับความเชื่อเรื่องฤทธิ์ของพญานาคที่ได้ทำรอยพญานาคเลื้อยให้ปรากฏนี้ยังไม่มีทัศนะของนักวิชาการหรือผู้รู้มาสนับสนุนหรือปฏิเสธเนื่องจากถือว่าเป็นความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น แต่สำหรับทัศนะในเชิงประสบการณ์ทางศาสนาโดยเฉพาะประสบการณ์ทางด้านสมาธิของพระเถระบางรูป เช่น หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่สายวิปัสสนาธุระของภาคอีสาน ได้ให้คำอธิบายว่า รอยประหลาดที่ปรากฏขึ้นเช่นดังที่ปรากฏในหลายที่นั้น เป็นรอยที่เกิดจากฤทธิ์ของพญานาคที่ต้องการที่จะให้ผู้คนในที่นั้น ทราบว่า เป็นสถานที่อยู่ของตนหรือตนเอง (พญานาค) มีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ + บุคคลในสถานที่นั้น ซึ่งหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ในเรื่องการตั้งชื่อวัดป่าบ้านนามน อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนครว่า ครั้งหนึ่งท่านได้ไปจำพรรษาปลีกิเวศที่วัดป่าบ้านนามนปรากฏว่า ทุกคืนจะมีพญานาคมาฟังธรรมเป็นจำนวนมาก และเพื่อเป็นการยืนยันว่าพญานาคมาฟังธรรมกับท่านจริง เหล่าพญานาคจึงได้ทำรอยไว้ โดยมีหลักฐานปรากฏเป็นรอยพญานาคบริเวณพื้นกุฏิ และเพื่อเป็นการให้เกียรติกับพญานาค ซึ่งท่านจึงแนะนำให้เปลี่ยนชื่อจากวัดป่าบ้านนามนเป็นวัดป่านาคนิมิต ตามการปรากฏรอยพญานาค^{๔๑} ซึ่งกรณีดังกล่าวย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ในระดับหนึ่งว่า ปรากฏการณ์รอยพญานาคเป็นสิ่งที่เกิดมาโดยฤทธิ์ของพญานาค และเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่ผู้คนในชาวอำเภอโพนพิสัยเชื่อว่าเป็นการกระทำของพญานาค เพราะรอยพญานาคเป็นปรากฏการณ์ที่ (๑) มีอยู่จริง (๒) สอดรับกับเรื่องเล่าหรือความ

^{๓๔} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “พบรอยพญานาคที่บ้านคำโป่งเป้ง ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”, **ผู้จัดการ**, (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑).

^{๓๕} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “ตื่น พบรอยประหลาดในบ้าน เชื่อว่าเป็นรอยพญานาคที่ จังหวัดหนองคาย”, **ไทยรัฐ**, (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

^{๓๖} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “พบรอยประหลาดข้างกระโปรงรถยนต์”, **ข่าวสด**, (๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑).

^{๓๗} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “พบรอยพญานาคที่คำชะโนด”, **ข่าวสด**, (๙ กันยายน ๒๕๔๘).

^{๓๘} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “พบรอยประหลาดที่อุดรธานี”, **ไทยรัฐ**, (๑๒ ตุลาคม ๒๕๔๗).

^{๓๙} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “ชาวบ้านตื่นรอยพญานาค”, **เดลินิวส์**, (๒๕ กันยายน ๒๕๕๑).

^{๔๐} ทีมงาน ตามรอยพระพุทธบาท, “พบรอยพญานาคที่คำชะโนด”, **ข่าวสด**, (๙ กันยายน ๒๕๔๘).

^{๔๑} ภัทธานต์ กิมทอง (ใจ), **พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย**, เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทธานต์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๔-๑๘๖.

เชื่อของผู้คนในชุมชน และ (๓) ยังพิสูจน์ไม่ได้ นี่เองที่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ผู้คนนำไปเป็นวัตถุดิบประกอบการเล่าเรื่องราวให้เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องพญานาค และถือว่าปรากฏการณ์ร่ายพญานาคเป็นอีกเรื่องราวหนึ่งที่เกิดขึ้นมาและตอกย้ำความเชื่อดั้งเดิมของชาวอำเภอพนพิสัย เรื่องพญานาคให้ปรากฏเป็นจริงขึ้นมาได้

(๔) เชื่อว่าพญานาคมิฤทธิ์อำนาจให้คุณให้โทษกับชาวเมืองได้

สำหรับความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอพนพิสัยอีกประการหนึ่งก็คือ เชื่อว่าพญานาคเป็นสัตว์ที่มีธรรมชาติของความเป็นสัตว์ทิพย์ที่มีฤทธิ์เหมือนกับสัตว์ประเภทโอปปาติกะอื่น ๆ เช่น เทวดา เปรต หรืออภิสมาณกายที่สามารถมีฤทธิ์ได้ตามภาวะแห่งภพภูมิของตน หรือตามภาวะแห่งการเกิดและบุญบารมีที่ตนได้อิฐฐานมา ซึ่งชาวอำเภอพนพิสัยมีความเชื่ออย่างแน่วแน่ที่ว่า พญานาคเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์มีอำนาจสามารถที่จะดลบันดาลสิ่งที่ตนปรารถนาได้ตามความต้องการ ซึ่งนาคหรือแม้แต่ครุฑ คนธรรพ์ ยักษ์ ผีเสื้อน้ำ (รากษส) หรือยักษ์ สามารถมีฤทธิ์หรืออำนาจเช่นนี้ได้ โดยอำนาจและฤทธิ์ของพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอพนพิสัยก็เช่น การฆ่าคนที่ไม่เชื่อว่าพญานาคมิจริง และทำการลบหลู่ กรณีเรื่องเล่าของชาวอำเภอพนพิสัยบางเรื่องยังระบุว่า มีคนไม่เชื่อว่าพญานาคมิจริง พร้อมกับได้พูดจาลบหลู่ขณะที่นั่งดื่มเหล้าอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง สักพักก็บ่นว่าร้อนแล้วได้เดินจมน้ำหายไปใต้ม่าน้ำโขง ซึ่งผู้คนในอำเภอพนพิสัยเชื่อว่าการที่ชายดังกล่าวถึงแก่ชีวิตเพราะไม่เชื่อและได้ลบหลู่พญานาค^{๔๒} หรือในตำนานอุรังคธาตุนิทานได้ กล่าวถึงสุวรรณนาคราชที่ได้แปลงกายมาเป็นชีปะขาวสวมหมวกไหมพรมสีแดง เข้ามาพบเพื่อขอให้ปล่อยงู ซึ่งเป็นลูกของตนที่ชาวบ้านได้จับมามอบให้ ๒ ตัว พอบุรีจันปล่อยงู ๒ ตัวไปก็ปรากฏว่างู ๒ ตัว ได้กลายเป็นมาณพรูปงาม คือกายโลหะ นาคกับปัพพารชนาค เดินตามหลังสุวรรณนาคราชไปสู่แม่น้ำโขง^{๔๓} ซึ่งตำนานก็ได้มีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวอำเภอพนพิสัยเป็นอย่างยิ่ง หรือการที่พญานาคแปลงกายเป็นชายหนุ่มมาชวนหญิงสาวชาวพนพิสัยไปเที่ยวบ้านเมืองของตนก่อนที่จะพากลับมาส่งในภายหลัง^{๔๔} หรือกรณีชาวพนพิสัยเชื่อว่าห้ามนํ้ามั่ง (ที่ใช้แล้ว) ไปซักในแม่น้ำโขง เพราะจะทำให้พญานาคไม่พึงพอใจและจะทำอันตรายให้กับผู้นั้นได้^{๔๕} หรือกรณีของพระอาจารย์ลิไท ฐานะโกโร ที่ไม่เชื่อว่าบั้งไฟพญานาคจะมีจริงเพราะท่านจะเชื่อเฉพาะพระพุทธรูปเจ้า พอมีใครมาเล่าเรื่องบั้งไฟพญานาคอย่างไร ท่านก็จะไม่เชื่ออย่างเดียวนอกจากเห็นว่าเป็นเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ แม้เวลาที่มีเทศกาลจัดบุญบั้งไฟพญานาค ท่านก็ไม่ยอมให้คนเอารถเข้าไปจอดที่วัด และท่านก็แสดงกิริยาอาการหลายอย่างที่สื่อแสดงให้เห็นว่าท่านไม่เชื่อ พอวันงานเทศกาลบั้งไฟพญานาค วันนั้น ท่านอยู่วัดเพียงรูปเดียว และท่านเองก็ยืนดูบั้งไฟพญานาคและพอมองเห็นลูกไฟที่พุ่งจากแม่น้ำโขงลูกแล้วลูกเล่า แต่ท่านไม่เชื่อ ต่อมา ท่านก็เหลือบเห็นลูกไฟประหลาดสีแดงอมชมพูลอยมาติดที่เสาไฟฟ้า ท่านนึกว่าไฟฟ้าลัดวงจร แต่พอดูดี ๆ กลับไม่ใช่ ต่อมาลูกไฟประหลาดลูกนั้นก็ลอยไปลอยมาลอยไปติดที่ยอดเจดีย์บ้าง ที่โบสถ์บ้าง ที่สุดท้ายท่านก็เห็นลูกไฟดวงนั้นลอยมาหา ท่านจึงวิ่งเข้ากุฏิปิดประตูลงกลอนอย่างดี แต่ลูกไฟก็เข้าไปหาท่านได้ ท่านจึงต้องมนต์

^{๔๒} “ลบหลู่พญานาคดับสยอง”, www.garudathailand.com, สืบค้นวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๔๓} สัมภาษณ์ คุณครูดาว ณ หนองคาย, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๔๔} พูนศักดิ์ สักกทัตติยกุล, “เหตุเกิดที่พนพิสัย”, <http://www.thaigoodview.com>, (๑๖ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายทองมูล ภูวนนท์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

ปราบผีสารพัดบาทก็ไม่สามารถที่จะทำให้ลูกไฟนั้นหายไปได้ ข้ายังลอยไปติดอยู่บนหิ้งพระ ท่านก็ได้เอาไม้กวาดตี แต่มันก็ไม่หายไป ที่สุดท้ายท่านจึงได้สติว่าตนเองคงหลงพญานาคจึงเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ได้ ดังนั้น ท่านจึงได้ปฐาขาวพร้อมกับกล่าวขอขมาพญานาค ในที่สุดลูกไฟนั้นก็หายไป^{๔๖}

ด้วยหลักฐานต่างๆ ที่ได้นำมาแสดงนั้นย่อมเป็นเหตุทำให้ชาวอำเภอโพธิ์ชัยมีความเชื่อในเรื่องพญานากันอย่างจริงจังและเมื่อเชื่อก็จะมีการแสดงออกด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพญานาคหลายประการ เช่น การบวงสรวงพญานาค หรือการอธิษฐานเพื่อขอเป็นลูกพญานาค เป็นต้น

๔.๒.๒ วิเคราะห์ความเชื่อพญานาคที่มีอิทธิพลต่อพิธีกรรมของชาวอำเภอโพธิ์ชัย

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาวิเคราะห์ก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพิธีกรรมของชาวอำเภอโพธิ์ชัย ว่าความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคายนั้นได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อพิธีกรรมสำคัญ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านั้นก็มีความเกี่ยวพันกับความเชื่อเรื่องพญานาคด้วย ซึ่งอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพิธีกรรมของชาวอำเภอโพธิ์ชัยก็มีดังต่อไปนี้

(๑) ความเชื่อพญานาคที่มีอิทธิพลต่อพิธีกรรมตามเทศกาล สำหรับคำว่าพิธีกรรมตามเทศกาลหมายถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลอันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย ซึ่งก็ได้แก่

(ก) ความเชื่อพญานาคก่อให้เกิดพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคในเทศกาลบั้งไฟพญานาค

สำหรับการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคในเทศกาลวันออกพรรษาบั้งไฟพญานาคนั้นถือได้ว่าเป็นประเพณีที่ได้จัดขึ้นมาไม่นานโดยมีการจัดให้สืบเนื่องกับเทศกาลบั้งไฟพญานาคที่ขึ้นในเขตจังหวัดหนองคาย และจังหวัดบึงกาฬ หรือพื้นที่อื่นๆ โดยในจังหวัดหนองคาย บั้งไฟพญานาคจะขึ้นมากที่สุดก็คือ อำเภอโพธิ์ชัย และจังหวัดบึงกาฬ จะขึ้นมากที่สุดคือบริเวณแก่งอาฮง สำหรับประเพณีออกพรรษา-เทศกาลบั้งไฟพญานาคโดยเฉพาะในจังหวัดหนองคายจะจัดยิ่งใหญ่ทั้งในอำเภอเมืองและอำเภอโพธิ์ชัย และในวันดังกล่าวก็จะมีพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคที่ยิ่งใหญ่เช่นกัน โดยจะมีการประยุกต์พิธีกรรมจากเดิมเป็นพิธีกรรมง่ายๆ เน้นความศักดิ์สิทธิ์ก็เพิ่มรูปแบบของการแต่งกายแบบพญานาคเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย โดยองค์ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงจะมีเครื่องบัดปลี-สังเวย และพานบายศรี ๓-๕-๗-๙ ชั้น และมีของคาวหวานมากมายตามหลักของพิธีกรรมที่ประชาชนในท้องถิ่นพอจะหาได้ และโดยเฉพาะในพิธีกรรมนั้นจะมีร่างทรงอยู่ด้วย ประกอบกับมีพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรม ประชาชนพ่อค้าราษการก็มาร่วมเป็นจำนวนมาก โดยพิธีกรรมการบวงสรวงบูชาพญานาคในโอกาสเทศกาลวันออกพรรษาบั้งไฟพญานาคจะมีผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงพญานาคอยู่เป็นจำนวนมาก โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือ (๑) เพื่อบูชาพญานาค ผู้รักษาคู่มือแม่ น้ำโขง (๒) เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชน (๓) เพื่อให้พญานาคจุดบั้งไฟให้ชมมาก ๆ^{๔๗} โดยข้อสุดท้ายดูเหมือนว่าจะเป็นความปรารถนาสูงสุดของการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงของผู้คนในสองฝั่งแม่น้ำโขง และจากพิธีกรรมในห้วงเวลาเช่นนี้ทำให้ได้เห็นถึงภาพ

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระอาจารย์ลีไท ฐานะโกโร, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายโกเมน โปตะวัฒน์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

บรรยากาศของผู้คนจำนวนมากที่มาชมบั้งไฟพญานาค ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่หาข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนยังไม่ได้ แต่สำหรับชาวอำเภอโพนพิสัยปรากฏการณ์เช่นนี้ได้ต่อยอดให้เกิดความเชื่อเรื่องพญานาคมากขึ้น^{๔๔}

(ข) ความเชื่อพญานาคก่อให้เกิดพิธีกรรมการไหลเรือไฟบูชาพญานาค

สำหรับการไหลเรือไฟนั้นถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากความเชื่อเรื่องการลอยประทีปของชาวอินเดีย เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาที่สุวรรณภูมิก็นำเอาคติเรื่องการลอยประทีปนี้มาด้วย แต่ก็มีปรับปรุงเพื่อให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศและความเชื่อของคนในท้องถิ่น สำหรับชาวอำเภอโพนพิสัยการลอยหรือไหลเรือไฟเดิมเป็นคติการลอยไฟเพื่อการบูชาพญานาคผู้เป็นเจ้าของหรือผู้รักษาแม่น้ำในช่วงเดือน ๑๒ โดยตามคติของลำช้างแล้วเป็นประเพณีทีเดียวที่พระมหากษัตริย์จะต้องเสด็จมาลอยประทีปด้วยพระองค์เองในเทศกาลออกพรรษาเพื่อให้เกียรติพญานาคผู้รักษาเมืองซึ่งปรากฏในสมัยของพระเจ้าสุริยธรรมิกราชที่ทรงเสด็จมาลอยประทีปในแม่น้ำโขงด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปชาวอีสานล้านช้างจึงได้พากันสืบทอดประเพณีนี้มา แต่ยุคหลังก็ได้พยายามอธิบายความว่าการไหลเรือไฟนี้เป็นพิธีกรรมเพื่อการบูชาแม่น้ำคงคงโดยตัดคติเรื่องการบูชาพญานาคออกไป แต่สำหรับชาวอำเภอโพนพิสัยปัจจุบันยังคงรักษาคติของการลอยประทีปบูชานาคราชอยู่เช่นเดิม โดยเชื่อกันว่าการไหลเรือไฟนั้นเป็นการบูชาพญานาคเนื่องในวันออกพรรษา โดยพิธีกรรมการไหลเรือไฟนั้น ในช่วงเช้าจะมีการทำบุญตักบาตที่วัดเสร็จแล้วชาวบ้านก็จะมีการเตรียมจัดทำเรือไฟกันในแต่ละคุ้ม ตกตอนเย็นก็จะมีการเข้าไปวัดเพื่อรับศีล ฟังเทศน์ฉลองเรือไฟ จากนั้น ก็จะมี การร้องรำทำเพลงฉลองเรือไฟ พอเวลาค่ำชาวบ้านจะนำของกินของใช้ เช่น ขนม ข้าวต้ม กล้วย อ้อย ฝ้าย ผ้าไหม หมากพลู บุหรี่ ใส่กระจาดบรรจุไว้ในเรือไฟ ครั้นได้เวลาก็จุดไฟหรือคบเพลิงในเรือไฟให้สว่าง ชาวบ้านจุดธูปเทียนบูชาพญานาค และคารวะแม่คงคา เสร็จแล้วนำเอาธูปเทียนไปวางไว้ในเรือไฟ เมื่อบูชากันหมด ทุกคน จึงปล่อยเรือไฟออกจากฝั่งให้ลอยไปตามลำน้ำ การล่องเรือไฟจะมีผู้เข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบันขั้นตอนและพิธีกรรมการไหลเรือไฟนั้นจะถูกลดทอนลงไปมาก เนื่องจากคตินการรักษาระเพณีแบบเดิมนั้นเลือนรางไป แต่ก็ยังคงมีการจัดทำเรือไฟไหลตามแม่น้ำโขงเพื่อบูชาพญานาคอยู่เช่นเคย

(ค) ความเชื่อพญานาคก่อให้เกิดพิธีกรรมการมอตัวเป็นลูกพญานาค

เนื่องจากชาวอำเภอโพนพิสัยเป็นผู้ที่มีความเชื่อเป็นพื้นฐานว่า ตนเองสืบเชื้อสายมาจากพญานาคหรืองูใหญ่ (สี) ดังนั้น รูปแบบของความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยที่ว่า พญานาคแต่งงานกับนาค มนุษย์ ยักษ์หรือนางกินรีได้ (๒) ชาวอำเภอโพนพิสัยยังเชื่อว่า ตนเองเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพญานาค หรือพญานาคเป็นบรรพบุรุษของตนแล้วก็ยังมีการทำพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อการมอตัวเป็นลูกพญานาค หรือ (๓) มีความเชื่อว่า มีคนบางกลุ่มที่ เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพญานาค ในลักษณะของการกลับมาเกิดใหม่ เป็นมนุษย์โดยคนกลุ่มนี้จะมีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) กลุ่มคฤหัสถ์ และ (๒) กลุ่มบรรพชิต ซึ่งชาวอำเภอโพนพิสัยเชื่อว่าผู้ที่เกิดมาจากเชื้อสายพญานาค (๑) โดยมากจะเป็นผู้มีศีล (๒) มียศ (๓) มีสติปัญญา (๔) มีบารมี/มีบุญกุศล (๕) มีทรัพย์ (๖) มีบิรวาร (๗) มีประสบการณ์พิเศษทางจิต (๘) จะต้องมิต่ออยู่ใกล้ริมน้ำหรือไม่ห่างจากแหล่งน้ำมากนัก แม้จะเกิดในที่

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายประมวล พงษ์เสรี, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

แห่งแล้ง แต่ที่สุดก็ต้องได้ไปอยู่ในที่ใกล้น้ำ และ (๙) ถ้าเป็นบรรพชิตโดยมากจะเป็นผู้ทรงศีลและมี
อภิญญาและเป็นพระเถระสายวิปัสสนาหรือเป็นพระเกจิอาจารย์

ดังนั้น ในแต่ละปีชาวอำเภอโพธิ์ชัย จึงนิยมมาประกอบพิธีกรรมเพื่อการอธิษฐานขอเป็นลูก
พญานาค โดยแต่ละปีจะมีการจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นที่วัดไทย ในเขตเทศบาลเมืองโพธิ์ชัย ซึ่งแต่ละปีจะมี
ผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมากโดยผู้ที่เข้าร่วมนั้นมีความยินดีมากที่ได้มาร่วมงานเนื่องจากเป็นงานที่จัดขึ้น
เพื่อแสดงตนเองเป็นลูกพญานาค และผู้ที่เข้าร่วมมาก่อนแล้วก็จะถือเป็นประเพณีที่จะต้องมาร่วมงาน
อย่างนี้เรื่อยมา

(๒) ความเชื่อพญานาคที่มีอิทธิพลต่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิต

เมื่อกล่าวถึงพิธีกรรมโดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาจะมีความสัมพันธ์ต่อความเชื่อเป็นอย่าง
มาก เนื่องจากพิธีกรรมต้องมีความเชื่อความศรัทธาเป็นพื้นฐานและการกระทำ “พิธีกรรม” ก็คือ
วิธีการชนิดหนึ่งที่จะนำไปสู่เป้าหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ^{๔๙} พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งสมมติขึ้นเพื่อ
เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ พิธีกรรมจึงเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องผีสารเทวดาทั้งใน ศาสนาพุทธ
ศาสนาพราหมณ์ -ฮินดู โดยเฉพาะพิธีกรรมหลักของชาวอำเภอโพธิ์ชัยเป็นผลมาจากความเชื่อการ
บูชาธรรมชาติ และผีบรรพบุรุษ (แกน) และพญานาค ซึ่งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพญานาคมีดังต่อไปนี้

(ก) พิธีกรรมปลูกเรือน การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ
เนื่องจากบ้านเรือนถือว่าเป็นรากฐานความมั่นคงของชีวิต เนื่องจากบ้านเรือนเป็นทั้งที่อยู่และเป็นทั้งที่
ตาย ดังนั้น คนเราไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็มักจะให้ความสำคัญกับการสร้างบ้านเรือน และมักจะมีพิธีกรรม
ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านเรือนที่มีรายละเอียดมาก ในการสร้างบ้านเรือนนั้นชาวอำเภอโพธิ์ชัย
เชื่อพื้นฐานว่าพญานาคเป็นเจ้าที่ผู้ดูแลแผ่นดินทั้งหมด การสร้างสิ่งใดๆ บนพื้นดินจึงต้องให้ความ
เคารพพญานาคในฐานะที่เป็นเจ้าที่ ดังนั้น ในการสร้างเรือนชาวอำเภอโพธิ์ชัยจึงให้ความสำคัญกับ
พญานาคเป็นพิเศษซึ่งพญานาคได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างเรือนในหลายขั้นตอน ได้แก่ (๑)
ขั้นตอนการหาเสาเรือน เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก การหาเสาต้องเลือกเอาต้นไม้ลำ
ปลอดภัย ไม่มีตา ตาไม้ที่ควรเว้นคือตาหมูสี ตาอมมอน ตาฮับขาง ตาฮับเชื้อ เป็นต้น^{๕๐} (๒) ขั้นตอน
การตัดไม้มาทำเสาเรือน การปลูกเรือนจำเป็นต้องเลือกเสาออกเป็น ๒ ประเภท คือ “เสาเอก” กับ
“เสาขวัญ” พอได้เสาตามประสงค์และตรงกับมงคลยามแล้ว ก็จะเป็นพิธี “ทักไม้เสา” ก่อนจะลงมือ
ตัดทำปทักษิณ ต้องเวียนขวารอบต้นไม้ ๓ รอบ แล้วเอามือจับที่ลำต้นว่าดังนี้ “ไม้ต้นนี้อุดหลุดคือ
หมูสีงายาวรี คือ หางนาค ง่าชุกลูกชากลากคือ หางหงส์ ง่าโขงลูโซงโลงคือ เพ็นสีเออถงคำมาห้อย
ง่าอุ้ออ้อยฮ้อยคือเพ็นไถ่ฮ้อยแล่นมาโฮมโฮมสหมิต”^{๕๑} ว่าดังนี้แล้วลงมือฟันได้ ถ้าล้มไปพาดกับต้น
อื่นหรือล้มทับตออีกถือว่าเป็นอัปมงคลไม่ดี แต่ถ้าไม้ที่มีลักษณะดีคือ “ไม้ที่มีกิ่งก้านยาวรีเหมือนหาง
นาค” ถือว่าเป็นไม้ที่เหมาะสมในการนำมาปลูกเรือน เมื่อเลือกไม้ได้แล้วในการตัดเสาจะต้องตัดให้เสาล้ม
ลงในทิศทางที่เป็นมงคลอีกด้วยดังมีตำรากล่าวไว้ว่า

^{๔๙} กิ่งแก้ว อัตถากร, คติชนวิทยา, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙๐.

^{๕๐} ภิญโญ จิตต์ธรรม, ความเชื่อ (คติชาวบ้าน อันดับ ๕), (สงขลา : มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๖.

^{๕๑} พระมหาปริชา ปริญาโณ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐),
หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

ตัดเสาลัมทิศบูรพา	(ทิศตะวันออก)	มีวัวควายมาก
ตัดเสาลัมทิศอาคเนย์	(ทิศตะวันออกเฉียงใต้)	ไฟจะไหม้
ตัดเสาลัมทิศทักษิณ	(ทิศใต้)	เร่งจ่ายของ
ตัดเสาลัมทิศหรดี	(ทิศตะวันตกเฉียงใต้)	จะมีข้าวของมาก
ตัดเสาลัมทิศประจิม	(ทิศตะวันตก)	ผู้หญิงจะให้โทษ
ตัดเสาลัมทิศพายัพ	(ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)	จะอยู่มีดี
ตัดเสาลัมทิศอุดร	(ทิศเหนือ)	จะเกิดทะเลาะกัน
ตัดเสาลัมทิศอีสาน	(ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)	จะเกิดลาภทุกประการและ จะมั่งมี” ^{๕๒}

ชาวอำเภอโพธิ์ชัยนิยมใช้ไม้เนื้อแข็งมาทำเสาเรือนของ เพราะทนแดด ทนฝน มีลำต้นขนาดพอเหมาะ ไม่ใหญ่หรือเล็กเกินไป ไม้เนื้อแข็งที่นิยมใช้ทำเสานี้คือ “ไม้เต็ง” และ “ไม้รัง” การไปหาและตัดเสาจะต้องเลือกเดือนด้วยว่าจะเข้าไปตัดไม้ได้หรือไม่ เช่น ตัดเสาเดือนห้าไม่ดี แต่เดือนแปดเดือนเก้าจะดี เป็นต้น^{๕๓} เมื่อตัดเสาและจะนำมาทำเสาเอกลั้น การหันทิศเสาเอกที่เป็นมงคล จะต้องดูจากการนอนของนาคนาในแต่ละเดือน แต่มีข้อแตกต่างที่บางเดือนนาคนิมิตทางการนอนที่แตกต่างกัน^{๕๔}

นอกจากนั้นในการปลูกเรือนจะต้องดูตำรากำหนดวันปลูกเรือน เรียกว่า “นาควันปลูกเรือน” เป็นวันสำหรับใช้ปลูกเรือน เมื่อใดตกลงจะปลูกเรือนแล้ว แม้วันนั้นจะเป็นวันไม่ค่อยดี ถ้าทำให้ถูกนาควัน ความร้ายก็จะกลายเป็นดี ข้อสำคัญให้รู้ว่าวันไหนนาคผินหัวและหางไปทางทิศไหน แล้วให้เหยียบหัวนาคไปทางหางนาคจะสวัสดิมีชัย ซึ่งตำรานาควันนั้นมีโฉลก ดังนี้

“ทิศยบูรพา	จันทาอาคเนย์	อังคารปัจจิม
พุทธิมอุดร	พหัสสรอีสาน	ศุภร์พานทักษิณ
เสารินพายัพ		

แปลความได้ว่า

“วันอาทิตย์	หัวนาคผินไปทิศบูรพา	หางนาคผินไปทิศพายัพ
วันจันทร์	หัวนาคผินไปอาคเนย์	หางนาคผินไปทิศพายัพ
วันอังคาร	หัวนาคผินไปทิศปัจจิม	หางนาคผินไปทิศบูรพา
วันพุธ	หัวนาคผินไปทิศอุดร	หางนาคผินไปทิศทักษิณ
วันพฤหัสบดี	หัวนาคผินไปทิศอีสาน	หางนาคผินไปทิศหรดี
วันศุกร์	หัวนาคผินไปทิศทักษิณ	หางนาคผินไปทิศอุดร
วันเสาร์	หัวนาคผินไปทิศพายัพ	หางนาคผินไปทิศอาคเนย์” ^{๕๕}

^{๕๒} กรมศิลปากร, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่ม ๑ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๘๓.

^{๕๓} สัมภาษณ์ คุณตาโกเมน โปะตะวัฒน์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายทองมูล ภูวนนท์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๕๕} พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐), หน้า ๔๑๙-๔๒๐.

และมีตำรานาคเดือนสำหรับการปลุกเรื้อน ในการปลุกเรื้อนในเดือนใดจะให้เกิดความสุข สวัสดิ์ ต้องรู้จักว่าในเดือนนั้นนาคผินหัวและหางทิศใด เมื่อจะปลุกเรื้อนให้เหยียบหัวนาคไปหางนาค โดยตำรานาคเดือนนั้นมีโฉลก ดังนี้

เจียงยี่สามหัวใต้ท้องตก	สี่ห้าหกหัวตกท้องใต้
เจ็ดแปดเก้าหัวออกท้องเหนือ	สิบสิบเอ็ดสิบสองหัวเหนือท้องออก

แปลความได้ว่า

เดือนเจียงเดือนยี่เดือนสาม	นาคผินหัวไปทิศทักษิณ
หางไปทิศอุดร	ท้องไปทิศปัจจิม
หลังไปทิศบูรพา	
เดือนสี่เดือนห้าเดือนหก	นาคผินหัวไปทิศปัจจิม
หางไปทิศบูรพา	ท้องไปทิศทักษิณ
หลังไปทิศอุดร	
เดือนเจ็ดเดือนแปดเดือนเก้า	นาคผินหัวไปทิศบูรพาทิศ
หางไปทิศปัจจิม	ท้องไปทิศอุดร
หลังไปทิศทักษิณ	
เดือนสิบเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบสอง	นาคผินหัวไปทิศอุดร
หางไปทางทิศทักษิณ	ท้องไปทิศบูรพา
หลังทิศปัจจิม ^{๕๖}	

เมื่อถูกฤกษ์วันที่เหมาะสมจาก “นาควัน” และ “นาคเดือน” ได้แล้ว ก็เริ่มลงมือปลุกเรื้อน ชาวอำเภอโพธิ์พิสัยมีตำราดูฤกษ์ดูยามว่าวันนั้นใครเป็นผู้เฝ้าแผ่นดินโบราณถือว่าแผ่นดินต้องมีผู้รักษา การที่จะกระทำการใดๆ ลงไปในแผ่นดิน ถ้าหากล่วงรู้ถึงผู้เฝ้ารักษาแล้วจะได้รับความสะดวกและ สำเร็จโดยเห็นว่าเป็น ๑ คำ วันพุธ นาคเฝ้าแผ่นดินจะทำการอันใดมักจะอยู่เย็นเป็นสุขดี^{๕๗} ต่อจากนั้น เป็น “การขุดหลุมเสา” ซึ่งก็จะต้องมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคอยู่เช่นเดิม โดยคนขุด หลุมต้องหมุนหน้าเข้าหาท้องนาคเสมอไป เวลาจะขุดหลุมเสาแรกให้นำเครื่องบัตร์พลีบูชาพญานาค เสียก่อนแล้วจึงลงมือขุด เหตุที่ต้องบูชาเพราะถือว่า ใต้พิภพนี้มี “พญานาค” เป็นผู้รักษา บนแผ่นดิน มีพระภูมิเจ้าที่เป็นผู้รักษา ก่อนจะทำอะไรลงไปในพื้นที่ที่จะปลุกบ้านนี้ ควรจัดรูปบอกกล่าว เสียก่อน จะต้องทำให้ผู้อยู่อาศัยเกิดสิริมงคลและอยู่เย็นเป็นสุข “เครื่องบัตร์พลี” บูชาพญานาคนั้น ให้จัดข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องกระยาบวช แต่ผ้านั้นใช้สีต่างๆ กันตามเดือน^{๕๘}

จากนั้นก็จะมีการขุดหลุมและเริ่มฝังเสาเอกเสาโทโดยในแต่ละขั้นตอนนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อเรื่องพญานาคโดยตลอด ซึ่งความเชื่อหรือคติการสร้างบ้านของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยจะมีทั้งในฝั่งลาวและฝั่งไทยเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะชาวอำเภอโพธิ์พิสัยเชื่อกันว่าพญานาคเป็นเจ้าที่หรือ เจ้าของแผ่นดินจึงจะต้องให้ความเคารพบูชาเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนที่อยู่อาศัยเรือนเหนือแผ่นดินนั้น

^{๕๖} พระมหาปริชา ปริญญาโณ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐), หน้า ๔๒๐-๔๒๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายประมวล พงษ์เสรี, ๓ มกราคม ๒๕๖๐

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายกรชัย พรหมประกาย, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

โดยความเชื่อดังกล่าวมีลักษณะเป็นวิญญาณนิยมกล่าวคือชาวอำเภอพนพิสัยเชื่อว่าพญานาคเป็น
เจ้าของแผ่นดิน หรือเป็นวิญญาณบรรพบุรุษที่รักษาแผ่นดิน ดังนั้น การสร้างบ้านเรือนก็จะต้องให้
ความสำคัญกับพญานาคด้วย^{๕๙}

(ข) พิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่ สำหรับพิธีกรรมการขึ้นบ้านใหม่นั้นมีรายละเอียดดังนี้
เมื่อถึงฤกษ์งามยามดี ตามการทำนายของหมอดูแล้ว เจ้าของบ้านก็จะเตรียมข้าวของเงินทองและของ
จำเป็นสำหรับพิธีขึ้นบ้านใหม่ตามการแนะนำของพ่อหมอ (ธรรม) ไปไว้หน้าบันไดทางขึ้นบ้าน จากนั้น
พ่อหมอจะแนะนำ ให้คนแก่คนสองคนขึ้นไปอยู่บนบ้านใหม่ แสดงตัวเป็นเจ้าของที่รักษาพื้นที่เดิม
(นางธรรณีหรือพญานาค) มาก่อนแล้ว จากนั้นเจ้าของบ้านพร้อมพ่อหมอและชาวบ้านที่มาร่วมพิธีขึ้น
บ้านใหม่จะพร้อมกันเดินรอบๆ บ้าน พร้อมกับเสียงดนตรีเป็นฆ้อง กลอง แคนลาวประสานเสียงโห่
ร้องดังสนั่น เมื่อเดินมาถึงบันไดทางเข้าบ้านขบวนการแห่จะหยุด คนแก่ผู้แสดงเป็นเจ้าของบ้านหรือ
เจ้าพื้นที่นั้นจะร้องถามออกมาว่า “ไปไหนมา” เจ้าของบ้านจึงจะตอบว่า “มาแต่เมืองเชียงตุง
เชียงทอง มาหาที่สร้างสา หาที่สร้างบ้านปลูกเรือน” คนที่แสดงตัวเป็นเจ้าพื้นที่จะบอกว่า “ให้เจ้าไป
เดินดูที่จะอยู่ตรงไหน” จากนั้นขบวนแห่ขึ้นบ้านใหม่ก็จะเดินรอบบ้านอีกรอบ จนถึงรอบที่ ๓ เจ้าของ
บ้านจะตะโกนบอก คนที่แสดงตัวเป็นเจ้าพื้นที่อยู่บนบ้านว่า “ขอยืมพื้นที่ตรงนี้อายกรสร้างอยากสา
ตรงนี้ คนที่แสดงเป็นเจ้าพื้นที่จะถามว่า “ถ้าเจ้ามาสร้างสาตรงนี้เจ้าเตรียมอะไรมา ข้าวของเงินทองมี
ไหม” เจ้าของบ้านจะตอบว่ามีพร้อมทั้งยกของที่คนแสดงตัวเป็นเจ้าพื้นที่ถามถึงขึ้นให้ดูของที่ถามถึง
ส่วนมากจะเป็นของที่将在บ้าน เช่น ข้าวสาร เงินทอง หมอนอิงข้าว แห เสียมและขวาน....สุดท้าย
จะถามถึงไปไม้ต้อนข้าง ปลาย่างต้อนแมวทุกอย่างเจ้าของบ้านก็มีหมด คนที่แสดงตัวเป็นเจ้าพื้นที่จึงบอก
ว่าถ้าเจ้ามีประสงค์มาสร้างมาสดังว่านั้นก็เชิญเจ้าขึ้นมา ขบวนแห่จึงขึ้นบ้านได้ถือว่าเสร็จพิธีขึ้นบ้าน
ใหม่ ตามประเพณีเดิม จากนั้นก็จะมีพิธีเจริญพระพุทธมนต์ เป็นพิธีทางพุทธศาสนา และพิธีผูกแขน
ขึ้นบ้านใหม่ตามคติความเชื่อพราหมณ์ ตามแต่ศรัทธาของเจ้าของบ้าน^{๖๐}

(ค) พิธีกรรมบุญทอด (ฮตสร้งน้ำ) ในพิธีทำบุญเดือนห้า ได้กล่าวถึงการสร้งน้ำไว้แล้ว
การสร้งน้ำถือเป็นการสร้งน้ำธรรมดา ส่วนการสร้งน้ำในที่นี้เป็นการสร้งน้ำพิเศษ เรียกว่า “ทอดสร้ง”
หรือเรียกโบราณว่า “เถราภิเศก” คือทอดสร้งพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิคงแก่เรียน เช่น เรียนจบมนต์น้อย
มนต์กลาง สัททาปาฏิโมกข์ หรือเป็นผู้มั่นคงในพุทธศาสนาแล้ว ญาติโยมจะพากันจัดหาบริขารมาทอด
สร้ง เป็นการถนอมสมการให้เพื่อให้เป็นหลักชัยไม่เท่าสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาสืบไป “บุญฮตสร้ง”
หรือ บุญเดือน ๕ เป็นช่วงตรุษสงกรานต์ คือ วันที่พระอาทิตย์ได้เคลื่อนย้ายจากฤดูหนาวก้าวเข้าสู่ฤดู
ร้อน โดยกำหนดเอาวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันประกอบพิธีจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเดือน
๕” ดังเช่นคำกล่าวต่อไปนี้ว่า

ฮิตหนึ่งนั้น พอถึงเดือน ๕ ได้พวกไพร่ชาวเมือง จงพากันสร้งน้ำขัดสีพระพุทธรูปให้ทำทุกวัด
แท้ อย่าไถ่มางห่างเสีย ให้พากันทำแท้ๆ ไผ่ได้ว่า ทุกทั่วทวีปแผ่นหล้าให้ทำแท้สู่คน จึงสิสุข
ยิ่งล้นทำถึกคำสอน ถือฮิตคงควรถือนแต่หลังปฐมพูน

ในการทำพิธีฮตสร้ง จำเป็นต้องมี “ฮางฮต” ซึ่งก็คือท่อนไม้ที่เซาะให้เป็นรางสำหรับเอาน้ำ
รดให้ไหลลงไปตามรางนั้น จึงเรียก “รางรด” หรือ “ฮางฮต” ตามเสียงชาวอำเภอพนพิสัย โดยนิยม

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายถวิล แสนพวง, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายเจริญ ชนุนันท์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

ทำด้านหัวของฮางฮุดเป็นรูปพญานาค ส่วนด้านท้ายทำเป็นหางนาค เป็นส่วนที่ใช้เหนี่ยวให้ไหลลาดลง
ไปทางหัว ซึ่งเจาะรูให้น้ำไหลออกไปอุ้งองค์พระพุทธรูปที่ต้องการ “ฮุดสร่ง” ความยาวของฮางฮุด
เท่าที่ปรากฏสูงที่สุดไม่เกิน ๑๒ ศอก กลุ่มชนในสายวัฒนธรรมไทย-ลาว นิยมใช้ “ฮางฮุด” ในการสร่ง
น้ำพระพุทธรูป” สำหรับความเชื่อนี้มีสาเหตุหรือที่มาจากประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้ (๑) ความเชื่อตาม
พุทธประวัติ ที่ชาวอำเภอโพนพิสัยเชื่อตามหลักพุทธประวัติว่าพญานาคมาปลอมบวช แต่เพราะความ
หลงสติทำให้รูปร่างกลายเป็นนาคทำให้พระพุทธรูปองค์ไม่ทรงอนุญาตให้นาคบวชเป็นพระได้^{๖๑} แต่เพราะ
ความศรัทธา พญานาคได้ขอพรพระพุทธรูปว่าก่อนที่จะมีการบวชพระขอให้เรียกผู้ที่จะบวชว่า
“นาค” เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาของพญานาคที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนาอย่างลึกซึ้ง (๒) คติ
ความเชื่อของชาวอำเภอโพนพิสัยว่าตนเองสืบเชื้อสายมาจากพญานาคและพญานาคก็เป็นเผ่า
พันธุ์ทางสายการปกครอง หรือผู้มีอำนาจปกครองชาวอำเภอโพนพิสัยอยู่ ดังนั้น ความเชื่อเรื่อง
พญานาคจึงได้แทรกอยู่ในพิธีกรรมดังกล่าวด้วยการสื่อถึงสัญลักษณ์ว่าการแต่งตั้งยศให้กับพระเถระ
เป็นอาชญาของพระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์พญานาค ดังนั้น แม้จะเป็นการแต่งตั้งโดยมติของมหาชนก็
ถือว่าเป็นตัวแทนของพระเจ้าแผ่นดินเช่นกัน ดังนั้น จึงต้องให้มีสัญลักษณ์เชิงอำนาจของผู้ปกครองที่
เป็นพญานาคอยู่ในพิธีกรรมดังกล่าว และ (๓) ความสืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องพญานาคมาปลอมบวช
ภายหลังพญานาคได้ขอพรว่าถ้ามีการแต่งตั้งพระเถระเหล่าพญานาคก็จะมามีส่วนร่วมด้วยการเป็นผู้
รตสร่งด้วยน้ำอบน้ำหอมแก่พระเถระรูปนั้นด้วย ซึ่งข้อสันนิษฐานทั้ง ๓ ประการถือได้ว่าเป็นความเชื่อ
เรื่องพญานาคที่ปรากฏในชาวอำเภอโพนพิสัยที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลานาน

(ง) **พิธีบุญเข้ากรรม** “บุญเข้ากรรม” หมายถึง พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ภิกษุผู้
ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องอยู่กรรมจึงจะพ้นอาบัติ ญาติโยมผู้หวังบุญกุศลก็จะเดินทางไปบริจาคทาน
รักษาศีลฟังธรรม อนึ่ง เกี่ยวกับการเข้ากรรมของพระภิกษุที่เรียกว่า “บุญเข้ากรรม” นั้นกำหนดเอา
เดือนอ้ายเป็นเวลาทำ จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้วันที่นิยมทำกันกำหนดเอาวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เพราะ
มีกำหนดทำในระหว่างเดือนอ้าย จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บุญเดือนอ้าย” โดยมูลเหตุของการ
กระทำนั้นมาจากหลักฐานในพุทธศาสนาที่กล่าวถึงภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องเข้ากรรมถ้าไม่
เข้ากรรมถือว่าไม่บริสุทธิ์ แม้จะบำเพ็ญคุณงามความดีก็ไม่อาจบรรลุมรรคผลได้ และแม้เป็นอาบัติ
เล็กน้อยอื่นๆ ก็สามารถทำให้เกิดผลร้ายกับตนเองได้ ดังมีตัวอย่างในเรื่องเล่าสมัยพุทธกาลว่า

“สมัยพระกัสสปะพุทธเจ้า มีพระภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งล่องเรือไปในแม่น้ำคงคา เขามือจับตะไคร้
เมื่อเรือแล่นไปใบตะไคร้ขาดท่านคิดว่าเป็นเรื่องเล็ก เวลาใกล้จะตายคิดจะแสดงอาบัติแต่หา
พระภิกษุจะรับแสดงไม่มี แม้ท่านจะบำเพ็ญธรรมอยู่ในป่านานถึง ๒ หมื่นปี ก็ไม่อาจบรรลु
ธรรมชั้นสูงได้เวลาตายไปแล้วได้เกิดเป็น “พญานาค” ชื่อเฮอร์กปัตต์คงจะเป็นเพราะเหตุนี้
นักปราชญ์ชาวอำเภอโพนพิสัยจึงได้จัดการเข้ากรรมไว้ให้เป็นประเพณี”^{๖๒}

ในพิธีกรรมการเข้ากรรมนั้น ชาวอำเภอโพนพิสัยก็ได้อนุวัตตามความเชื่อดังกล่าวเพื่อเป็น
การเปิดโอกาสให้พระภิกษุได้ชำระโทษทางวินัยจึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมนี้ขึ้นเพื่อไม่ให้พระภิกษุ
ได้เกิดเป็นพญานาคตามที่ปรากฏในตำนานที่เล่ากันมา

^{๖๑} สัมภาษณ์ คุณตาโกเมน โปตะวัฒน์, ๑ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๖๒} พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๐),
หน้า ๕๘.

(จ) **พิธีบายสีสู่ขวัญ** คำว่า “ขวัญ” อย่างหนึ่งหมายถึงผมหรือขนที่ขึ้นเวียนเป็นก้นหอย อย่างหนึ่งหมายถึงเอาสิ่งที่ไม่มีความนิยมนักว่ามีประจำชีวิตของคนและสัตว์ตั้งแต่เกิดมา เราชอบเรียกคนและสิ่งของที่เรารักว่าขวัญ เช่น ลูกที่รัก เรียก “ลูกขวัญ” เมียที่รักเรียก “เมียขวัญ” เป็นต้น ของที่นำมาให้ในเวลาทำขวัญ “ของขวัญ” เสาเรือนที่ตั้งลงหลุมก่อนเรียน “เสาขวัญ” นาแรกก่อน เรียก “นาขวัญ” ข้าวบายศรีเมือง เรียก “ข้าวขวัญ” ไข่ปอกเรียก “ไข่ขวัญ” ผู้ทำขวัญ เรียก “หมอขวัญ” การทำพิธีเรียกขวัญ เรียก “สู่ขวัญ” คำสู่ขวัญ เรียก “สูตรขวัญ”

ชาวอำเภอโพธิ์พิสัย ที่มีหลักแหล่งอยู่ทั้งในและนอกชุมชนตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ล้วนมีความเชื่อเหมือนกันมาช้านานแล้วว่า คนเรามีส่วนประกอบสำคัญ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตัวกับส่วนที่ไม่เป็นตัวตน ซึ่งขวัญที่เป็นตัวตน” ได้แก่ ร่างกาย ส่วนที่ไม่เป็นตัวตน” ได้แก่ “ขวัญ” (เอกสารเก่าเรียกว่า “ขวัน”) ซึ่งมีเพียงหน่วยเดียว แต่ฝังกระจายอยู่ทั่วทุกแห่งหรือทุกส่วนของร่างกายตั้งแต่เกิดมา เช่น ขวัญหัว ขวัญตา ขวัญมือ ขวัญแขน ขวัญขา ฯลฯ และมีความสำคัญมากเท่าๆ กับส่วนที่เป็นตัวตนหรือร่างกาย ทั้งยังมีความเชื่อร่วมกันว่า ถ้าขวัญอยู่กับคู่กับร่างกาย เจ้าของขวัญจะมีความสุขสบาย แต่ถ้าขวัญออกจากร่างกายไป เจ้าของขวัญจะไม่เป็นปกติ อาจเจ็บไข้ได้ป่วยจนถึงตาย เมื่อใดก็ตามที่เจ้าของขวัญเจ็บป่วยแสดงว่าขวัญไม่ได้อยู่กับตัว ผู้ใหญ่ในครอบครัวจำเป็นต้องจัด “พิธีเรียกขวัญ” ให้กลับสู่ตัวเพื่อความเป็นสิริมงคลและความอยู่ดีมีสุขของเจ้าของขวัญ “ขวัญ” ต่างจาก “วิญญาณ” เพราะคนไทยแต่ก่อนเชื่อว่า แม้เจ้าของขวัญจะตายไปแล้วก็ตาม แต่ขวัญยังมีอยู่ได้ และเมื่อคนตายได้ ๗ วัน ขวัญของผู้ตายจะพยายามหาหนทางกลับเหย้าเรือนเดิมของตน ครั้นได้รับคติทางพุทธศาสนาแล้วความเชื่อก็ปรับเปลี่ยนไปว่าขวัญจะมีอยู่กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อคนตายไปแล้วก็ไม่มีขวัญ แต่จะมีวิญญาณแทน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา สัตว์ และสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและการทำมาหากินของคนล้วนมีขวัญ เช่น ขวัญวัว ขวัญควาย ขวัญเรือน ขวัญข้าว ขวัญเกวียน ขวัญยุ้ง ฯลฯ^{๖๓}

และเมื่อชาวอำเภอโพธิ์พิสัยรู้สึกว่ตนเองเสียขวัญคือไม่สบายหรือประสบอุบัติเหตุหรือมีอุปสรรคเข้ามาในชีวิตของตนเองก็จะประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า สูดขวัน หรือพิธีบายสีสู่ขวัญ ซึ่งพิธีบายศรีสู่ขวัญในความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยเห็นว่ามีองค์ประกอบอยู่ ๔ ส่วนคือ (๑) ขวัญและความหมาย (๒) เครื่องประกอบพิธีกรรมคือพานบายศรี (๓) หมอสูดขวัญ (๔) บทสูดขวัญ ในทั้ง ๔ ส่วนนี้มีความเกี่ยวข้องกับพยานาคเป็นการเฉพาะกล่าวคือ (๑) ขวัญ ชาวอำเภอโพธิ์พิสัยโบราณเชื่อว่าตนเองสืบเชื้อสายมาจากนาค ดังนั้น ขวัญของผู้คนในดินแดนนี้จึงเป็นขวัญนาค หรือเป็นวิญญาณพยานาคทางเชื้อสาย (๒) เครื่องประกอบพิธีกรรมคือบายศรี ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องสูงที่ใช้สำหรับถวายแด่พระมหากษัตริย์เพื่อแสดงความจงรักภักดี ที่ชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนิยมทำบายศรีในหลายลักษณะหนึ่งในนั้นก็คือทำเป็นรูปพยานาค เพราะเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมบายสีนั้นเป็นการเรียกขวัญนาคหรือขอให้พยานาคมาช่วยเหลือตนให้ตามหาขวัญให้ซึ่งตามปกติชาวอำเภอโพธิ์พิสัยจะนำบายศรีไปถวายพระหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อแสดงความเคารพเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ และหากพิจารณาเฉพาะคำว่า บายศรีในภาษาลาว ตรงกับคำว่าบาสี คำว่าบา หมายถึง ผู้ชายหรือมนุษย์ใช้เรียกผู้ชายทั่วไปว่า บา เช่น คำว่า บาคานท้าว ส่วนผู้หญิงเรียกนาง ส่วนคำว่า สี หมายถึง พยานาค ดังนั้น คำว่า บาสีหรือบายสี จึงหมายถึงเครื่องหมายบูชาพยานาค (๓) หมอสูดขวัญคือพราหมณ์ผู้ประกอบ

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายศรนา ศรีสาระ, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

พิธีกรรมในความหมายคือผู้ทำหน้าที่ติดต่อกับพญานาค และ (๔) บทสวดขวัณจะเป็นบทที่มีคำขึ้นต้นเป็นการเฉพาะเกือบทุกสำนวนจะเป็นเหมือนกันหมดคือขึ้นต้นด้วยคำว่า สีๆ มื่อนี้แม่นมื่อสนวันดี มื่อสือมุตตะโขค..เป็นต้นโดยคำเรียกหรือเอ็นขวัญในปฐมบทว่า สีๆ นั้นหมายถึง การเรียกหาพญานาค ให้มาร่วมพิธีกรรมและเป็นผู้ตามหาขวัญของผู้ที่ขวัญเสียในฐานะที่เป็นลูกหลานของพญานาคให้กลับมาสู่ร่างกายหรือสู่น้ำหรือสิ่งตามภาษาท้องถิ่น ซึ่งคำว่าสีๆ นั้นไม่ได้หมายถึงความมีสิริมงคลตามที่เข้าใจของคนทั่วไปแต่จะหมายถึงพญานาค

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกระยะและช่วงเวลาตั้งแต่เกิดจนตายซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ชาวอำเภอโพธิ์ชัยที่มีต่อพญานาคอย่างแนบแน่นหรือมั่นคงแม้ว่าพื้นที่ของวัฒนธรรมแบบชาวอำเภอโพธิ์ชัยจะกว้างขวาง แต่ความเหนียวแน่นในเรื่องความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นก็กลับมีความเข้มแข็งและจะแทรกอยู่ในระบบคิดของผู้คนในทุกช่วงเวลาของชีวิตได้อย่างเหมาะสม และน่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมของชาวอำเภอโพธิ์ชัยได้เป็นอย่างดี

๔.๓ วิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเชื่อพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัย

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือประเด็นที่ว่าอะไรคือเหตุปัจจัยที่ทำให้ชาวอำเภอโพธิ์ชัยมีความเชื่อเรื่องพญานาค จากจุดเริ่มต้นในอดีตจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามเมื่อเราหันมาพิจารณาว่าอะไรเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ชาวอำเภอโพธิ์ชัยมีความเชื่อเรื่องพญานาค จากการศึกษาจะพบว่าปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นมีดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ ปัจจัยด้านความเชื่อทางศาสนา สำหรับปัจจัยในด้านนี้ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธาในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วผู้คนก็จะยึดเอาสิ่งนั้นมาเป็นศาสนาที่เป็นระบบต่อไป จากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าปัจจัยทางด้านศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการเกิดความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยมีดังต่อไปนี้

(๑) ศาสนาผี หรือศาสนาโบราณ หมายถึง ศาสนาที่เชื่อในอำนาจของธรรมชาติหรือสัตว์บางประเภทว่าเป็นตัวแทนของเทพเจ้าหรือเป็นเทพเจ้า โดยที่ความเชื่อทางศาสนาผีของชาวอำเภอโพธิ์ชัยมีสองลัทธิใหญ่ คือ ลัทธิความเชื่อผีแถน ซึ่งเป็นเทพเจ้าประจำ ท้องฟ้า หรือสวรรค์ และลัทธิความเชื่อเรื่องผีนาควหรือพญานาคว่าเป็นเทพเจ้าประจำ แผ่นดิน แม่น้ำ และภูเขา ในสองลัทธิความเชื่อนี้มีความสัมพันธ์กันและเรียกรวมกันว่าศาสนาผี ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของชาวอำเภอโพธิ์ชัย

(๒) ศาสนาพราหมณ์ -ฮินดู สำหรับศาสนาพราหมณ์ ฮินดู นั้นไม่ถือว่าเป็นปัจจัยโดยตรงกับการเกิดความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัย หากในบางคราวศาสนาพราหมณ์ ฮินดูกลับเป็นอุปสรรคหรือศัตรูกับความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัย ด้วยซ้ำ ในฐานะที่เมื่อศาสนาพราหมณ์ -ฮินดูเผยแผ่เข้ามาแล้วได้ทำการเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยโดยมองว่าเป็นความเชื่อที่ไร้อารยะ นาคที่นับถือกันก็เป็นนาคชั้นต่ำไม่เหมือนกับนาคของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เกิดมาจากการสร้างของพระเจ้าสูงสุด ดังนั้น จึงได้ให้ชาวพื้นเมืองหันมานับถือนาคของเทพเจ้าในศาสนาของตน ซึ่งทำให้ลัทธิบูชาพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยบางพื้นที่ถูก

ทำลายไป ถึงอย่างนั้นก็ตามเนื่องจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นศาสนาของกัมพูชาหรือขอม ซึ่งเป็นชาติที่มีอิทธิพลเหนืออาณาจักรต่าง ๆ ในชาวอำเภโพนพิสัย ดังนั้น ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงได้เข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวอำเภโพนพิสัยอยู่บ้าง แต่เป็นอิทธิพลโดยอ้อม เช่น คติเรื่องการสร้างรูปพญานาคเป็นสัตว์มงคลเฝ้าศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ ดังปรากฏในปรากฏ์ปราสาท หรือโรคนาสา เป็นต้น ซึ่งคตินี้ในภายหลังชาวอำเภโพนพิสัยได้ปรับมาเป็นการสร้างรูปเคารพของพญานาคประดับไว้ตามพุทธสถานด้วยเช่น ซ่อฟ้า ใบระกาบนหลังคาโบสถ์ หรือรูปปั้นพญานาคทางขึ้นโบสถ์หรือวิหารรวมถึงพระพุทธรูปนาคปรกด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับพญานาคในชาวอำเภโพนพิสัย

(๓) พระพุทธศาสนา สำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาทถือได้ว่าเป็นศาสนาที่เป็นบ่อเกิดของความเชื่อเรื่องพญานาคในระยะที่ ๒ ถัดมาจากยุคของศาสนาผีหรือศาสนาในสมัยบรรพกาล โดยในยุคของพระพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ได้แบ่งประเภทนาคไว้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑ นาคชั้นสูง เรียกว่า พญานาค (๒) นาคชั้นต่ำเรียกว่า เจือกหรืองูโดยมีผู้ให้คำอธิบายตามความเชื่อว่ามีนาคชั้นสูงหรือพญานาคว่า หมายถึง นาคที่เป็นคนดีมีศีลธรรม เป็นสมาธิปฏิบัติ ส่วนนาคชั้นต่ำหรือเจือกงูนั้นเป็นนาคมีฉันทิภูมิจึงไม่อยู่ในศีลธรรมชอบกินของเช่น ไห้วและทำร้ายมนุษย์^{๖๔} ซึ่งการแบ่งเช่นนี้อีกนัยก็มีความหมายถึงการแบ่งความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภโพนพิสัยออกเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) พญานาคชั้นสูงคือนาคที่ยอมรับคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา แล้วเป็นพญานาคที่มีศีลธรรมรักษาคุ้มครองพระพุทธศาสนาเป็นตัวแทนทางพระพุทธศาสนา (๒) นาคชั้นต่ำ หรือเจือกงูนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนนาคในศาสนาผีที่ปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ โดยผู้ทรงพญานาคแบบผีโดยมากก็จะไปประเภตเจือกหรืองูที่ยังอิงอาศัยชาวบ้านกินของเช่น ไห้ว และทำร้ายและกินมนุษย์เป็นอาหาร ซึ่งเจือกงูนั้นก็คือพญานาคชั้นต่ำนั่นเอง^{๖๕}

๔.๓.๒ ปัจจัยที่เกิดจากลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง

เนื่องจากชาวอำเภโพนพิสัยได้อาศัยอยู่บริเวณที่เป็นลุ่มน้ำคือแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ก่อกำเนิดอารยธรรมสองฝั่งโขงมาตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณ จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวอำเภโพนพิสัยตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้ทราบว่า ชาวอำเภโพนพิสัยมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้มานานแล้ว เพราะเหตุแห่งปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ของแม่น้ำโขงที่มีความคดโค้งไปมาเหมือนงูเลื้อย และสายน้ำโขงก็เป็นแม่น้ำสายหลักที่ผู้คนโดยมาอาศัยเลี้ยงชีพ และโดยมากก็จะอาศัยการติดต่อสัมพันธ์กันทางสายน้ำ ดังนั้น ชาวอำเภโพนพิสัยจึงมีความเชื่อว่าเป็นที่อาศัยอยู่ของพญานาคหรืองูขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่ในการรักษาสายน้ำนั้น จึงเป็นเหตุให้ชาวอำเภโพนพิสัยมีความเชื่อเรื่องพญานาค

๔.๓.๓ ปัจจัยด้านประสบการณ์ทางศาสนาและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

ในการศึกษาจะพบว่ามีปัจจัยอีก ๒ ที่มีผลต่อความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภโพนพิสัย ได้แก่ (๑) ประสบการณ์ทางศาสนาและ (๒) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งปัจจัยทั้ง ๒ ประการนี้ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเชื่อเรื่องพญานาค ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๖๔} นรเศรษฐ์ (นางแฝง), พญานาคมีจริง?, (กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๔๓), หน้า ๕๐-๕๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายประมวล พงษ์เสวี, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

(๑) **ประสบการณ์ทางศาสนา** ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า การเกิดขึ้นของศาสนาถือว่าเป็นเรื่องของความเชื่อ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวจะต้องมีผลมาจากการที่มนุษย์มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือ มีความกลัวและความกลัวบางครั้งก็เกิดจากการที่ผู้คนในชุมชนมีประสบการณ์แปลกๆ เช่น ถูกเทพเจ้าสิง ผีเข้า หรือลางบอกเหตุอาเพศต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้คนในแต่ละยุคสมัยเกิดความกลัว เมื่อเกิดความกลัวก็จะยึดเอาสิ่ง รอบตัวมาเป็นที่พักของตน เช่น ป่าไม้ ภูเขา เจดีย์ เป็นต้น^{๖๖} โดยศาสนาในยุคนี้ถือว่าเป็นศาสนาที่เกิดมาจากความกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และจะมีวิธีการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นโดยผ่านร่างทรง แม่มด หมอผี ที่ล้วนเป็นผู้มีประสบการณ์ทางศาสนาหรือประสบการณ์โดยความเชื่อดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์^{๖๗} และแม้กระทั่งปัจจุบัน ประสบการณ์ศาสนา ตามแนวทางดังกล่าวก็ยังคงมีอยู่ และเนื่องจากชาวอำเภอโพธิ์พิสัยอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ดังนั้นจึงมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าของสายน้ำคือพญานาค ซึ่งกรณีประสบการณ์ทางศาสนาในยุคปัจจุบัน ที่เป็นปัจจัยก่อให้เกิดความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนั้นได้แก่ กรณีของพระอธิการบุญกว้าง ปกสฺสโร เจ้าอาวาสวัดไทย อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย ที่ได้ลงไปสู่ภพพญานาคใต้แม่น้ำโขงแล้วนำภาพที่เห็นมาสร้างศิลปกรรมไว้ที่ถ้ำที่ตั้งอยู่วัด^{๖๘} หรือกรณีของพระอาจารย์ลีไท ฐานกโร ที่ได้นำชาวบ้านไปประกอบพิธีบูชาพญานาค แล้วปรากฏว่ามีพญานาคโผล่ขึ้นมาให้เห็นเป็นเสียงตื๊าน้ำสนั่น^{๖๙} หรือกรณีของพ่อบุญไทย จันทะรีที่เคยไปอยู่กับพญานาคสมัยบวชเป็นพระแล้วเดินธุดงค์ไปที่ภูเขาควาย^{๗๐} หรือกรณีของพระเกจิอาจารย์สายวิปัสสนาทางภาคอีสานหลายรูปที่ได้เห็นพญานาคเช่นหลวงปู่ชอบ หลวงปู่มั่น หลวงปู่พัน หลวงปู่แหวน หลวงปู่คำพันธ์ เป็นต้น ซึ่งจากกรณีที่ได้กล่าวมานั้นถือได้ว่าเป็นประสบการณ์ทางศาสนาประเภทหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญในการก่อให้เกิดความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย

(๒) **ปัจจัยที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ** สำหรับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวอำเภอโพธิ์พิสัยมีความเชื่อเรื่องพญานาค ซึ่งปรากฏทางธรรมชาติที่รับรู้กันก็ได้แก่ (๑) บั้งไฟพญานาค (๒) รอยพญานาค ซึ่งแม้จะเชื่อว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติแต่ก็มีผู้คนเชื่อว่าเป็นสิ่งเกิดมาจากอำนาจของพญานาคทำให้ชาวโพธิ์พิสัยได้มีความเชื่อในเรื่องดังกล่าว

๔.๔ วิเคราะห์คุณค่าของความเชื่อพญานาคในชาวอำเภอโพธิ์พิสัย

สำหรับ คำว่า คุณค่า หมายถึง ประโยชน์หรือความดี สิ่งที่ดี ที่เกิดจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคุณค่านั้นแบ่งเป็น ๒ คือ คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าที่เป็นประโยชน์หรือสาระของสิ่งนั้นจริง เช่น ข้าวมีไว้รับประทานเพื่อป้องกันความหิว ทำให้อิ่ม เงิน ประโยชน์ที่ได้คือการนำไปใช้แลกสิ่งของ เงินมีคุณค่าคือสามารถใช้ประโยชน์ได้แต่ถ้าเงินใช้ประโยชน์ไม่ได้ก็ไม่มีความหมายอะไร ประการต่อมาคือคุณค่า

^{๖๖} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒.

^{๖๗} เสฐียร พันธงศรี, ศาสนาโบราณ, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐.

^{๖๘} สัมภาษณ์ นายบุญกว้าง ภักดีปัญญา, อดีตพระอธิการบุญกว้าง ปกสฺสโร เจ้าอาวาสวัดไทย อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระอาจารย์ลีไท ฐานกโร, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พ่อบุญไทย จันทะรี, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

เทียม หรือคุณค่าพอกพูน หมายถึง คุณค่าที่มนุษย์ยกย่องชมเชยหรือให้ค่าสิ่งนั้น เพิ่มจากคุณค่าแท้ เช่น รถยนต์ที่มียี่ห้อและราคาแพง ความมียี่ห้อและราคาแพงเป็นคุณค่าเทียมของสิ่งนั้น ซึ่งจากการศึกษาประเด็นเรื่องความเชื่อพยานาคพบว่ามีความคิดต่อไปนี้

๔.๔.๑ คุณค่าต่อตัวมนุษย์ หมายถึง คุณค่าที่มนุษย์จะได้รับจากการศึกษาความเชื่อเรื่องพยานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยว่ามีคุณค่าอย่างไรบ้าง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าความเชื่อเรื่องพยานาคได้ให้คุณค่ากับชาวอำเภอโพธิ์พิสัยและนักศึกษาได้ดังต่อไปนี้

(๑) คุณค่าในการพัฒนาตนเอง สำหรับคุณค่าหรือประโยชน์จากการศึกษาเรื่องราวของพยานาคที่มีต่อมนุษย์หรือผู้ที่ศึกษาในด้านการพัฒนาตนเองนั้น หมายถึง การศึกษาเรื่องราวความเชื่อเรื่องพยานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยยอมให้คุณค่าหรือประโยชน์ในการพัฒนาชีวิต คือ (๑) เห็นว่าชีวิตของเราเป็นสิ่งไม่แน่นอน ซึ่งความไม่แน่นอนนั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งที่มีอยู่ตลอดเวลาดังปรากฏในเรื่องพยานาคทั้งหมดล้วนเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลง เมื่อเป็นเช่นนั้น การศึกษาเรื่องราวของพยานาคยอมทำให้ผู้ศึกษาต้อง (๑) ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต (๒) ไม่ประมาทในการปฏิบัติต่อพยานาคในทางที่ผิดเช่นการลบหลู่ดูหมิ่น หรือการละเมิดศีลธรรมหรือจารีตของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยที่กำหนดไว้แล้วอย่างเคร่งครัด (๒) เห็นว่าต้องเร่งความเพียรในการสร้างคุณงามความดี เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะความจริงก็คือชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เหล่าพยานาคในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยเลื่อมใสกัน ดังนั้น การเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนาและได้ศึกษาเรื่องราวความเชื่อเรื่องพยานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยแล้วก็ต้องไม่ประมาท ควรเร่งความเพียรในการดำเนินชีวิตเพราะแม้แต่พยานาคทั้งหลายในกลุ่มน้ำโขงก็ยังคงฝึกฝนในการเร่งความเพียรเพื่อเพิ่มบุญกุศลให้เกิดกับตน ดังนั้น เราในฐานะที่เป็นมนุษย์ก็คงที่จะปฏิบัติตามหรือปฏิบัติให้สอดคล้องกับคุณธรรมของความเป็นนาคที่ปรากฏในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนั้น (๓) สำนึกในคุณธรรมเรื่องสัจจะคือการรักษาคำสัตย์ เพราะถือว่าคำสัตย์เป็นคุณธรรมที่เหล่าบรรดาพยานาคทั้งหลายได้น้อมนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

(๒) คุณค่าในด้านการศึกษา การศึกษาความเชื่อพยานาคในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนั้นยอมก่อให้เกิดคุณค่าที่สำคัญประการหนึ่งคือคุณค่าในด้านการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาเรื่องราวพยานาคเพราะเมื่อศึกษาในเรื่องราวของพยานาคที่ปรากฏในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยได้อย่างละเอียด ย่อมทำให้เรา (๑) มีความรู้เรื่องพยานาคทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยอย่างชัดเจน ทั้งในแง่ของการกำเนิดพัฒนาการ และสารัตถะเรื่องอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เราไม่เชื่อเรื่องพยานาคอย่างงมงาย แต่จะเชื่ออย่างมีเหตุผลมีหลักยึดในการเชื่อคือหลักคำสอนในคัมภีร์ ฯ แล้วมาปรับประยุกต์เพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อในปัจจุบันก็จะทำให้เรามีความเชื่อความเข้าใจเรื่องพยานาคทั้ง ๒ ส่วน ได้อย่างละเอียด เมื่อทราบและเข้าใจในเรื่องพยานาคโดยแจ่มชัดแล้วก็จะนำไปสู่การปฏิบัติต่อความเชื่อเรื่องพยานาคนั้นอย่างถูกต้องคือ (๑) ปฏิบัติต่อพยานาคในฐานะเป็นเพื่อนร่วมโลกเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย (๒) ปฏิบัติต่อพยานาคในฐานะเป็นครูผู้สอนธรรม โดยเฉพาะหลักธรรมสำคัญที่จะพึงได้จากวิถีทางของนาคก็คือ การรักษาสัตย์เพราะนาคมีมากกว่ามนุษย์ (๓) ปฏิบัติต่อนาคในฐานะเป็นเทพเจ้าผู้สร้างคุ้มครองพื้นที่ได้อย่างถูกต้องด้วยการไม่ดูหมิ่นลบหลู่ และบูชาด้วยวัตถุที่ควรบูชาและการบูชาด้วยการปฏิบัติตามวิถีทางแห่งนาค ซึ่งการทำเช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดคุณค่ามากกว่าเพราะแม้แต่พระพุทธรูปก็ยังตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา และทรงยกย่องการปฏิบัติบูชา

มากกว่าการบูชาด้วยอามิส (๔) ปฏิบัติต่อนาคในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษ เนื่องจากผู้คนในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยนั้นมีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นว่าตนเองสืบเชื้อสายมาจากพญานาคคานาค ดังนั้น พญานาคจึงเป็นเสมือนหนึ่งบรรพบุรุษของตนและการปฏิบัติต่อพญานาคจึงต้องปฏิบัติให้ถูกต้องทั้งในแง่ชีวิตส่วนตัวและสังคม (๕) ปฏิบัติต่อพญานาคในฐานะที่เป็นผู้เฒ่าและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีกับชาวพุทธ^{๗๑}

นอกจากนั้น การศึกษาเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย ย่อมก่อให้เกิดคุณค่าให้แก่ตนเองในด้านการมีความรู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนเผ่าอ้ายลาวผู้เป็นบรรพบุรุษของตนมากยิ่งขึ้น เหตุเพราะเรื่องราวของพญานาคเป็นเรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของคนที่เป็นบรรพบุรุษของตนเองทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ความเป็นมาของชุมชน ทำให้ทราบถึงบ่อเกิดและพัฒนาการของผู้คนในชุมชนได้

(๓) **คุณค่าในเรื่องของการประสบกับความสำเร็จในชีวิต** ในการศึกษาเรื่องพญานาคตามความเชื่อของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยย่อมทำให้เราเห็นว่า (๑) ผู้ที่มีความเชื่อและเคารพศรัทธาต่อพญานาคย่อมได้รับผลที่เกิดจากความเชื่อนั้นอย่างชัดเจน ดังเช่น คุณตาโกเมน โปตะวัฒน์ ที่ท่านได้เล่าว่า ท่านเป็นคนที่มีความเชื่อในเรื่องพญานาคในชาวอำเภอโพธิ์พิสัยอย่างมั่นคง และเชื่อว่าพญานาคในแม่น้ำโขงนั้นมีจริง โดยท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ครั้งหนึ่งเมื่อราวปีพ.ศ. ๒๕๔๖ ท่านเป็นศึกษาอำเภอโพธิ์พิสัย ซึ่งจะต้องมีหน้าที่ในการช่วยเหลือจัดทำพิธีบวงสรวงให้กับเทศบาลเมืองโพธิ์พิสัย ในเทศกาลบั้งไฟพญานาคเป็นประจำทุกปี มาปี ๒๕๔๖ เกิดอุบัติเหตุเนื่องจากเจ้าพิธีผู้ปกครองพญานาคคนเดิมได้บอกเลิกการบวงสรวงกะทันหันทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้น ท่านในฐานะเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงซึ่งต้องหาทางแก้ไข ในช่วงวิกฤตเช่นนั้นได้มีผู้แนะนำให้ท่านไปพบกับแม่ชีกิ ผู้เป็นร่างทรงพญานาค พอไปพบและพญานาคเข้าทรงแล้วพญานาคก็บอกว่าท่านจะต้องเป็นผู้ทำการบวงสรวง ท่านได้แย้งว่าทำไมได้เพราะไม่เคยและไม่รู้รายละเอียดพิธีกรรมอะไรเลย ร่างทรงก็บอกว่าไม่เป็นไรรายละเอียดมีให้แล้ว ท่านจึงได้นำเอาระเบียบพิธีการบูชานั้นมาใช้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งท่านกล่าวนั้นเป็นประสบการณ์ที่พญานาคได้ช่วยให้ชีวิตท่านพ้นวิกฤตมาได้ หากไม่มีการช่วยเหลือจากพญานาควันนั้นไม่รู้จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน^{๗๒} นอกจากนี้มีกรณีของเจ้าอาวาสวัดไทยที่มีนัยคล้าย ๆ กันซึ่งเรื่องของเจ้าอาวาสวัดไทยนั้นท่านได้ระบุว่าเพราะเหตุแห่งความเชื่อเรื่องพญานาคนั่นเอง เป็นผลทำให้ท่านสามารถสร้างวัดให้เจริญรุ่งเรืองได้^{๗๓} (๒) ในบริบททางวัฒนธรรมของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยเชื่อกันว่าผู้ที่ไม่เชื่อและลบหลู่หรือปฏิบัติต่อพญานาคจะต้องได้รับผลร้ายอันตรายเป็นชีวิตซึ่งเรื่องนี้มีตัวอย่างมากมายทั้งจากตำนานนิทานและเหตุการณ์ในปัจจุบันเนื่องจากพญานาคถือว่าเป็นเจ้าแห่งน้ำ และเป็นเจ้าของพื้นที่แผ่นดินในชาวอำเภอโพธิ์พิสัย ดังนั้น การจะทำอะไรก็ตาม บนแผ่นดิน หรือน้ำจะต้องแจ้งหรือประกอบพิธีกรรมขอขมาหรือขอให้พื้นที่ทุกครั้งหากไม่ทำก็จะก่อให้เกิดผลร้าย

^{๗๑} สัมภาษณ์ นายภราดร ศรีสุมา, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๗๒} สัมภาษณ์ พ่อบุญไท จันทะรี, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๗๓} สัมภาษณ์ นายบุญกว้าง ภักดีปัญญา, อดีตพระอธิการบุญกว้าง ปภสฺสโร เจ้าอาวาสวัดไทย อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคาย, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

๔.๔.๒ คุณค่าต่อสังคม สำหรับคุณค่าจากการศึกษาความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยอีกประการหนึ่งคือคุณค่าที่มีต่อสังคม หมายความว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยได้ก่อให้เกิดคุณค่ากับสังคมในหลายๆ ด้านซึ่งมีดังต่อไปนี้

(๑) **ก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมใหม่ๆ ขึ้นในสังคม** เราจะพบว่าความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิดคุณค่าต่อสังคมในด้านการก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้นในชาวอำเภอโพธิ์ชัยอันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องพญานาค ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟพญานาค ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าประเพณีบุญบั้งไฟพญานาคในช่วงเทศกาลออกพรรษานี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีประติมากรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ เพราะในอดีตยังไม่เคยมีการจัดประเพณีนี้ขึ้นมาก่อน และอำเภอโพธิ์ชัยนั้นถือได้ว่าเป็นอำเภอแรกที่เกิดขึ้นและต่อมาก็คือเป็นทางเมืองปากจั่น ผัง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็ได้จัดประเพณีนี้ขึ้นอีก ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่และเกิดมาจากความเชื่อเรื่องพญานาค ของชาวอำเภอโพธิ์ชัยนั่นเอง^{๗๔}

(๒) **คุณค่า ด้านการรื้อฟื้นประเพณีวัฒนธรรม** จากการศึกษาจะพบว่า มีประเพณีเก่าแก่ของชาวอำเภอโพธิ์ชัยเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพญานาคที่สูญหายไป บ้างในบางแห่งเช่น ประเพณีบุญแข่งเรือ ประเพณีไหลเรือไฟ และประเพณีการตามประทีป โดยเฉพาะประเพณีการตามประทีป หรือได้บั้งขี้หูดขี่กา หรือการตามประทีปบูชาพญานาคในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ชาวพุทธในชาวอำเภอโพธิ์ชัยเคยปฏิบัติกันมาก แต่ปัจจุบันเกือบจะสูญหายไปแล้วเหตุเพราะการศึกษาความเชื่อเรื่องพญานาคทำให้ชาวอำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคายได้รื้อฟื้นประเพณีเก่าแก่นี้ขึ้นมา ทำให้ประเพณีนี้ยังคงอยู่^{๗๕}

(๓) **ความเชื่อพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยก่อให้เกิดคุณค่าด้านความสามัคคี**

ผลจากการศึกษาประเด็นความเชื่อของผู้คนสองฝั่งโขงในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคจะพบว่าความเชื่อเรื่องพญานาคได้ก่อให้เกิด (๑) ความสำนึกร่วมกันในเรื่องชาติพันธุ์ของผู้คนในชาวอำเภอโพธิ์ชัยว่าตนเองมีเชื้อสายมาจากพญานาคเหมือนกัน (๒) มีกิจกรรมร่วมในกรณีของการมีเนื้อหาของประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการบูชาพญานาคร่วมกัน เช่น แข่งเรือไหลเรือไฟตามประทีป ถวายทาน และการร่วมงานบุญบั้งไฟพญานาค เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มาร่วมกันทำงานช่วยกันคิดช่วยกันทำในที่สุดก็กลายมาเป็นความสามัคคีอันเกิดมาจากความสำนึกร่วมและการมีกิจกรรมร่วมกันนั้น^{๗๖}

๔.๕ ทำที่ของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพญานาค

ประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอำเภอโพธิ์ชัยก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทำที่ที่ผู้คนในชาวอำเภอโพธิ์ชัยหรือประชาชนโดยทั่วไปจะพึงปฏิบัติต่อความเชื่อเรื่องพญานาคให้ถูกต้องได้อย่างไรผู้วิจัยเห็นว่าควรมีทำที่ในการปฏิบัติต่อความเชื่อเรื่องพญานาคดังต่อไปนี้

^{๗๔} สัมภาษณ์ นายยศธนา ศรีสาระ, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๗๕} สัมภาษณ์ นายพวง ขำเงิน, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๗๖} สัมภาษณ์ นายทองมูล ภูวนนท์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

๔.๕.๑ ทำที่ต่อการยอมรับต่อการมีอยู่ของพญานาค ชาวอำเภอโพนพิสัยถือว่าเป็นชาวพุทธที่มั่นคงและมีหลักการในการเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างมีเหตุผลและใช้เหตุผลเหล่านั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินความเชื่อว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อในเรื่องต่างๆ ซึ่งจากการศึกษาความเชื่อเรื่องพญานาคในชาวอำเภอโพนพิสัยมาทั้งหมดทั้งในส่วนที่เป็นหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและหลักฐานของชาวอำเภอโพนพิสัยก็ต้องยอมรับว่า “พญานาคมีอยู่จริง” ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนายอมรับว่า พญานาคเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งเหมือนกับเทวดายักษ์ ครุฑ คนธรรพ์ เป็นต้น ถ้าเรายอมรับว่าเทวดามีจริงแล้วพญานาคก็มีอยู่จริง แต่การมีอยู่ของพญานาคก็ไม่ได้มีอยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์คือโลกมนุษย์เพราะพญานาคเป็นสัตว์ทิพย์มีวิมานหรือเมืองนาคที่เกิดขึ้นมาด้วยบุญฤทธิ์ และมีข้อมูลของชาวอำเภอโพนพิสัยก็มีรองรับหลายกรณีซึ่งความมีอยู่จริงของพญานาคนั้นถือว่าเป็นความมีอยู่จริงตามสภาพ สถานะและเผ่าพันธุ์ของกำเนิดของสัตว์ในโลกที่จะต้องมีแตกต่างกัน ซึ่งแม้ว่าพระพุทธศาสนาและชาวอำเภอโพนพิสัยจะยอมรับว่าพญานาคมีอยู่ในโลกนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ทุกคนจะมองเห็นได้^{๗๗}

๔.๕.๒ ทำที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติต่อพญานาค เมื่อพระพุทธศาสนาและชาวอำเภอโพนพิสัยต่างยอมรับว่า พญานาคมีอยู่จริงในโลกแล้ว ผู้คนที่สนใจในเรื่องราวของพญานาคจะต้องทำการศึกษาและปฏิบัติต่อพญานาคอย่างถูกต้องใน ๒ ประการดังนี้

(๑) ทำที่ในด้านการศึกษา การจะทำความเข้าใจในเรื่องพญานาคจะต้องศึกษาให้รอบคอบทั้งในส่วนของหลักฐานทางคัมภีร์และในส่วนของประวัติความเป็นมา แหล่งกำเนิดหรือความสัมพันธ์กับผู้คนในชาวอำเภอโพนพิสัยที่ก่อให้เกิดผลคือประเพณีและวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นจากความเชื่อเรื่องพญานาคและสิ่งที่พึงปฏิบัติต่อพญานาคของชาวอำเภอโพนพิสัยโดยละเอียด ไม่ด่วนสรุปหรือเชื่อโดยความเข้าใจผิดแบบงมงายหรือการปฏิบัติที่ผิดจากความเป็นจริงที่จะต้องเกี่ยวข้องกับพญานาค เพราะเมื่อศึกษาเกี่ยวกับพญานาคอย่างจริงจังแล้วก็จะทำให้ได้รับความรู้และนำไปสู่การปฏิบัติต่อพญานาคในทำที่ที่ถูกต้อง^{๗๘}

(๒) ทำที่ด้านการปฏิบัติ ในด้านการปฏิบัติต่อพญานาคที่ถูกต้องนั้นจะต้องดำเนินการหรือมีทำที่ที่เหมาะสมต่อพญานาคดังต่อไปนี้

(ก) การปฏิบัติต่อพญานาคในแง่ของการที่พญานาคเป็นเจ้าที่ อารักษ์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะต้องให้ความเคารพไม่ว่าหมิ่นหรือลบหลู่ในทางที่เสียหาย จะต้องมีการแสดงออกถึงการให้การเคารพเมื่อมีการกระทำใดๆ ต่อสถานที่ แหล่งน้ำ หรือศาสนสถานที่สำคัญ ในความไม่ประมาทเพราะพญานาคเป็นสิ่งที่เราไม่อาจจะเห็นหรือสัมผัสได้ด้วยตา การปฏิบัติใดๆ เกี่ยวกับพญานาคจะต้องให้ความระมัดระวังและจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความไม่ประมาทเป็นสำคัญ

(ข) การปฏิบัติต่อพญานาคจะต้องไม่ทำร้ายไม่เบียดเบียนพญานาคไม่ว่าจะเป็นกรณีใดๆ เพราะถือว่าสัตว์โลกทุกประเภทล้วนแต่รักตัวกลัวตายและไม่ชอบให้ผู้อื่นเบียดเบียนตนไม่ว่าพญานาคจะมาในรูปร่างใดทั้งที่เป็นอสรพิษหรือในรูปของนาคราก็จะต้องแผ่เมตตาให้ไม่เบียดเบียนทั้งทางกายวาจาและจิตใจ

^{๗๗} สัมภาษณ์ นายเรณู ชื่นเสมา, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๗๘} สัมภาษณ์ นายเกษม ศรีกุลวงศ์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.

(ค) การปฏิบัติต่อพญานาคด้วยการบูชาพญานาค ซึ่งจะต้องเป็นการบูชาด้วยการชื่นชมต่อคุณงามความดีของพญานาคหากพญานาคตนนั้นในฐานะเป็นผู้ไคร่ต่อการปฏิบัติธรรม และถ้าจะให้ดีก็ต้องนำเอาวัตรปฏิบัติของพญานาคมีการรักษาอุโบสถศีล เป็นต้น มาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้น ผู้คนจะนิยมบูชาบวงสรวงพญานาคด้วยข้าวและน้ำกันมาก ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงอุบัติขึ้นแล้ว ประชาชนในชมพูทวีป ได้หันมาปฏิบัติธรรมแทนการบูชาด้วยอามิส ทำให้การบูชาและยกย่องพญานาคแบบเดิมได้หายไป ซึ่งกิจกรรมในการบูชาพญานาคที่ปรากฏในชาวอำเภอนพิตยนั้นถือว่าเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามที่จะต้องศึกษาไว้เพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาและเพื่อความเป็นสิริมงคลของชีวิตและเพื่อความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในชาวอำเภอนพิตย^{๗๙}

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายเนาวรัตน์ ศรีกุลวงศ์, ๓ มกราคม ๒๕๖๐.